UNIVERSITY OF ILLINOIS

Zu der

öffentlichen Prüfung der Schüler

des

Gymnasiums zu St. Maria Magdalena,

welche

am 1. und 2. April

im grossen Hörsaale veranstaltet werden soll,

so wie

zu der Redeübung am 3. April

ladet ehrerbietigst ein

Dr. Carl Schönborn,

Director, Rector und Professor.

I. Dr. Lilie: de hominum vita et moribus quales sint apud Homerum.
II. [redacted] verfasst vom Rector.

Breslau, 1841.
Gedruckt bei Grass, Barth und Comp.

DE HOMINUM VITA ET MORIBUS QUALES SINT APUD HOMERUM.

C. I.

De Homeri ethica satis multi scripserunt. Ac plures quidem aliud agendo, suis sibi libris pauciores. Quos hoc loco nominare, supervacaneum esse puto, quia omnibus fere noti sunt, non item quaerere, an non sit perdita opera ejus, qui post illos rem retractare conetur, praesertim, quum nonnulli bene disseruerint. Sed primum aliquamdiu in manibus fuerat hic libellus, antequam suum Helbigius edebat (*die sittlichen Zustände des griechischen Heldenalters. Leipzig* 1839) — opus autem semel inceptum non facile deseritur — deinde, quod majus est, de re ab aliis tractata suam qualemcunque sententiam dicere inceptum esse non arbitrantur. Etsi enim novum proferri non poterit, tamen rem notam ab alia parte adspicere ejusque novo ordine disponere partes nonnunquam utile est.

Quodsi autem de ethica Homeri aut simili argumento et dictum et scriptum saepe est, esse quiddam in ejus carminibus censeas, quod recte ita nominetur. Quare de isto nomine, ne falso interpreteris, aliquid dicendum esse videtur. Ethicam enim habent moralem philosophiae partem, in qua, ut proprium est philosophiae disciplinis, ita disposita atque ordinata omnia sunt, ut uno praecepto aliquo, quod summum dicitur, circum scripta contineantur. Sine certa igitur lege ad moderandos mores proposita cogitari illa non potest. Talem autem legem in Homeri carminibus non reperiri, omnibus facile probatur. Namque tum demum hominum vita et mores ad artem legemque rediguntur, quum a rebus, quae sub sensus cadunt, revocati, ad id cogitando adscenderunt, quod illarum fundamentum est, atque quum non modo rerum externarum spectatores sunt, sed suorum etiam animorum ingeniorumque speculatores atque judices, ita, ut ipsi sibi contemplantibus quasi res quaedam externae objiciantur. Tale quid autem ab hominibus Homericis prorsus alienum est. Itaque quum de Homeri ethica sermo erit, rationem accurate fundatam aut perpetuis instructam praeceptis, non interpretabimur, sed longe aliud, quod, quale sit, mox intelligetur.

C. II.

Sunt autem fere unici fontes, e quibus, quod volumus, hauriamus, carmina Homerica. Quae enim legas alibi ad rem nostram pertinentia, aut illuc remanant, aut scriptis post illam aetatem editis tradita, ab Homeri indole plus minusve, ut opinor, declinant. Nam ut omnia animantia, tum corporea, tum quae carent corpore, in suo quodque genere augentur, aut ad majorem perfectionem gradum faciunt, sic in religione ac pietate Deus noluit genus humanum eundem semper locum tenere, sed suam quamque aetatem habere voluit puriorem et sanctiorem, quam, quae ante fuerit. Unde posteri, si qui de eorum, qui tempore antecedunt, superstitione memoriae prodiderunt, haud raro de suo aliquid admiscuerunt, praesertim, quum plerisque temporibus veteres illi nihil potius haberent, quam ut suas res vetustatis auctoritate sancirent. Quam ob rem iis, qui post aetatem Homericam de re nostra aliquid scripserunt, sive paulo post eam vixerunt, sive multo, sive nostris diebus vivunt, aures non erunt claudendae, quod multa in hoc genere egregie docuerunt, sed maximam omnium auctoritatem Homerus ipse habebit.

C. III.

Poëtica igitur scripta sunt, unde est nobis hauriendum. Hinc et difficultates quaedam et praesidia nostro consilio oriuntur, quae utraque aperire placet. Ad difficultates primum quod attinet, boni poëtae non tam meris verbis sententiisve, quam per homines, quos fingunt, ipsos tecte et oblique plerumque de moribus praecipiunt, ut nonnisi animi subtilitate et sagacitate verum cognoscatur. Deinde siquidem hominum certa aetate viventium mores ita solum clari fiunt, ut intimos cogitandi agendique quasi recessus inspicias, ut ne minimum quidem, quo eorum animi mentesque impelli soleant, neglectum relinquas, ut quam plurimas, quibus utantur vitae conditionibus, observatas habeas, Homeri ethicam, si vis explicare, in ejus carminibus multa desiderabis, quae impediunt, quominus illa sit solida et omnino absoluta. Iliadis enim libri, quamquam praeter bellicas res, Odysseae praeter itinera atque errores multa continent, quae consilio nostro usui sunt, utrumque tamen carmen suas partes habet, non facile derelinquendas. Quare ne dicam desideratum iri omnia, quae mente a sensibus sevocata esse non possint, certe de puerorum educatione, de matrimoniis, de jure exercendo, de aliis rebus multis, quarum cognitio ab accurata vitae domesticae cognitione sejungi nequit, aut nihil, aut parum accipies, quia ejusmodi res fusius exponendi occasio poëtae non est oblata. Ii scilicet satis habebunt, qui ex quavis sententiola, quae in carminibus Homericis legatur, e quavis vocula, quae audiatur, legem moralem fieri cupiant. Denique consentaneum est, Homerum suos homines ita facere loquentes et agentes, ut aptum est ad eam conditionem, fortunam, animi affectionem, qua sunt ipso eo tempore, quo agunt aut loquuntur. Hinc intelligitur, non oportere vel hominum nimio animi affectu excitatorum verba ita accipere atque interpretari — cf. Il. II. 112, Od. XII. 164 — quasi contineant sententiam omni aetati Homericae communem. An eo, quod nunc etiam homines dolore et ira excitatos objurgare providentiam divinam vides, christianos omnes esse Dei objurgatores colligas? Sed non id modo cavendum est, ne

hominum Homericorum, quomodo animi certo tempore sint affecti, rationem non habentes, ea morum praecepta faciamus, quae re vera non sunt, sed multo magis etiam, ne falso ducamur studio hoc, ut ubique certum praeceptorum ordinem certamque et nulla re interruptam sententiarum ethicarum seriem efficiamus. Namque falso hoc studio quodam fieri solet, ut eos locos, qui pro nobis faciunt, sectemur, omittamus contra repugnantes. Atque hae difficultates sunt, quae oriuntur iis, qui unicis Homeri carminibus tanquam praesidiis usi declarare volunt, quae vita quique mores aetate Homerica fuerint.

C. IV.

Sequuntur jam istius rei quaedam utilitates. Ac primum quidem, quo minus consilio et industria morum praecepta feruntur, eo magis credere licebit, ea, quae ferantur, ex intimo animo poëtae profluere. Deinde verum quidem est, ex verbis et sententiis hominum mores cognosci facilius, non item certius: certissima morum indicia ipsae sunt actiones. In verbis enim, quae sententiarum sunt notae et significationes, simulari potest aut dissimulari, non item in actionibus, quae nullius significationis indigent, quum ipsae per se loquantur. Credimus equidem philosophorum libros largiores ethicae fontes esse, quam poëtarum carmina, sed illi suae disciplinae suisque opinionibus nimium tribuunt multumque habent, quod rerum consequentium gratia fictum, certe, ut omnia bene cohaereant, clam invectum, nunquam totius gentis commune fuit. Porro quod difficultatem obtulit Homeri ethicam scripturo, quod ejus carmina non omnes vitae humanae partes complectuntur, idem efficiet, ut ipsae eae, quarum mentio fit, eo accuratius exponi possint. Certe rerum multitudo intelligentiam non impediet. Denique, ut aliud quid jam nunc dicatur, pristini temporis mores animo repetitos hominibus suis affinxisse istius quidem aetatis poëtam, vix opinemur. Quod enim facile negotium est iis, qui longo usu subtilius cogitare et ratiocinari didicerunt, ut tota mente et cogitatione tempora praeterita repetentes vel iis poëtarum operibus delectentur, quibus alieni mores describuntur, id aetati Homericae vix contigisse arbitror. Quare quanquam Homerus aliquo tempore post bellum Trojanum et Ulixis in patriam reditum carmina cecinit, et quanquam hoc temporis intervallo mores pristinos non prorsus immutatos mansisse vero simile est, non tantam tamen fuisse mutationem censemus, ut descriptionis veritas tollatur. Sed, ut tollatur, ii certe describi mores poterunt, quos suis, ut ita dicam, hominibus Homerus tribuit. Hos autem describere hoc libello consilium est. At poëtarum est, ita enim facile quispiam dicat, in omnibus rebus ut summum quiddam sequantur eoque, quod perfecta omnia absolutaque esse cupiunt, veritatem excedant. Qui igitur ex poëtae carminibus hominum vitam et mores descripserit, non admodum esse ei fides habenda videatur. Multa videlicet Homerus supra verum exornavit, sed ita, ut neminem facile ornamentis suis in errorem abducat. Quae enim hujus generis habentur, omnia sunt immensa, inaudita, incredibilia, ita repugnantia iis, quae plerisque locis dicuntur, ut nihil sit facilius, quam istis ornamentis detrahere tantum, quanto verum restituatur. Ut quum Telemachus promissam spem quandam a nemine, ne divino quidem numine, expleri posse opinatur Od. III. 226, id, quod versu 228 a Minerva vituperatur, (cf. Od. IV. 104. XII. 86. 107. Il. XIII. 55) vel quum ab Agamemnone ira incenso inique Calchas accusatur, quod nihil

unquam laeti ipsi sit vaticinatus Il. I. 106, vel Neptunus, quum eundem, quem decem millia virorum, clamorem sustulit Il. XIV. 148, vel quum ideo nobili genere natum esse Telemachum Menelaus opinatur, quod oblatum equorum donum accipere noluit; Ithacam enim ad rem equariam non esse aptam Od. IV. 611. Ejusdem fere generis sunt Il. I. 113. 225. 231. XVII. 142. XIX. 323. Cf. Il. XX. 336. XXIV. 455. 777. 770. Od. XIV. 82.

C. V.

Sed ad aliam rem transeamus. Notum est, viros doctos complures demonstrare conatos esse, Odysseam aliquo tempore post Iliadem esse compositam. Quae etsi magna est quaestio multisque de causis gravissima, tamen in nostram rem non maxime influere videtur. Namque quum in plurimis, quae ad hominum vitam et mores pertinent, Odyssea cum Iliade mirum in modum consentiat, non multum valet discrepantia eorum, quae illi viri ad confirmandam sententiam suam attulerunt, praesertim, si meminimus, ipso argumento Odysseam ab Iliade adeo differre, ut multae discrepantiae natura inde consequantur. Aliud sane bellis, aliud vitae per pacem actae vicissitudinibus convenit, aliud proeliis, aliud Ulixis erroribus. Verum de istis discrepantiis iis pugnandum erit, qui aliquo in genere his tanquam praesidiis utuntur. Ceteris pacem agitare licebit.

C. VI.

Quaeritur de via ac ratione, qua rem nostram optime tractemus. Qui adhuc, quod equidem sciam, simile scripserunt, diligenter collectis ex Homeri carminibus varii argumenti locis quandam sententiarum seriem fecerunt, quae quidem sententiae illis locis possent illustrari, qui ad Homeri ethicam aliqua ratione pertinerent. Inde certus capitum numerus exoriebatur, quorum tituli, etsi non prorsus sine ordine facti erant, ita quidem, ut res minores quae videbantur, post majores essent, aut anteponerentur eae, quae plurimis Homeri locis dicerentur, omnino tamen parum inter se cohaerebant. Namque re ita disposita desiderabatur, ut ita dicam, aliquod corporis caput, aut vinculum quoddam, quo singulae partes inter se conjungerentur conjunctaeque continerentur. Praeter hos alii minores causae nostrae partes tractandas sibi sumserunt, ita, ut de singulis diis aut hominibus, aut de fati natura, aut de aliis quaestionibus, exponerent. Qui omnes ad Homeri ethicam explicandam plurimum contulerunt, tanta vero diligentia locos collegerunt, ut ab hac parte nemo facile post illos laudem sibi parare possit. Inter ceteros, qui de tota Homeri ethica peculiares libros ediderunt, Helbigius Dresdensis hanc laudem sibi meruit, quem tamen in ceteris minus bene egisse, a quodam censore nuper judicatum est.

Sed supra jam memoratum est, in Homeri carminibus nusquam reperiri summam legem eam, quam homines conscia mente in agendo sequantur, ex quaque singula morum praecepta repeti possint. Verum aliud est ab hominibus Homericis postulare, quod nunquam postulandum erit, ut secundum rationem praemeditatam agant, aliud postulare ab eo, qui de moribus hominum Homericorum scribere suscepit, ut omnem rem suam ita collocet atque disponat,

ut, cujus interest talia scire, facile reperiat locum, unde ejus, si non totam speciem, principes tamen partes conspicere commode possit. Hoc modo enim, quod detrahitur amplitudini, perspicuitati et amoenitati et fere utilitati additur. Ac mihi quidem hominum vitam et mores, quales sint apud Homerum, ita explicare placuit, ut et illud assequamur, et, si fieri possit, intelligatur, quomodo acciderit, ut vel illius aetatis homines suam felicitatem nanciscerentur, quamvis maximam partem aliis atque christiani rebus dediti essent, et, quod hac in re profecto maximum est, quamvis diis crederent, qui christianorum judicio nequaquam digni sunt, quibus credatur. Quam ob rem quoniam christiani sumus, qui rem propositam quaerere incepimus, nec mirum videbitur, neque inutile, si opportunitate oblata hominum priscorum res et cogitationes cum nostris contulerimus, atque id eo minus, quum de scriptore agatur, quo in excolenda juventute diligenter utimur, atque ex cujus lectione pueros et juvenes sincerae pietatis detrimentum capere posse nonnulli dixerunt. Verum ut hi, qui tam inique de poëta praestantissimo judicant, multorum animos offenderunt, et nunc etiam offendunt, sic nescio an illi displiceant, qui plurimis locis non dubitant periculum facere declarandi, Homeri praecepta a Jesu Christi praeceptis non admodum distare.

C. VII.

Primarium igitur in deorum cultu esse censent, ut homines, externis quae sunt in mundo rebus, moniti, impulsi atque victi quodammodo, majorem aliquam sua ipsius vim et potentiam cognoscant. Hae autem res naturales, quae sunt externae, ita hominem circumdant atque amplectuntur, tanta impellunt necessitate atque permovent, primum ut tempus non detur quaerendi, unde haec tanta vis et potentia ingruat, deinde, ut nemo sine ulla exceptione his se possit subducere. Eandem fere vim *Αἶσα* Homeri in hominum vitam exercet, quam nec quaerit quisquam, unde sit, nec evitare conatur, nec, si conetur, evitare possit. *Αἶσα* igitur primarium numen est. Hoc autem origine sua et tota natura adeo obscurum est, ut tanquam certa persona apud Homerum vix accipiatur, certe figura et specie tam incerta, potius nulla, ut vel hac re prodatur, homines magis metuere eam, vereri, pati, quam diligere, colere, sectari. In ceteris enim deorum numinibus de certa figura, de facie vultuque sermo est, ita, ut ad speciem humanam nihil desideretur. Quod in Aesa non accidit. Hujus quoniam ita fuere decreta, ut nulla unquam ratione, ne deorum quidem potentia, possint infringi, quoniam sic omnis humanitatis modum ipsa excessit, ut naturae vires et ipsae omnem hominum agrestium captum superant, in maximaque rerum varietate eaedem semper manent irrevocabiles, propterea humanam illi formam tribuere non ausi esse videntur. In ceteris deorum numinibus de precibus, de grati animi sensibus, de sacrificiis, ut breviter dicam, de certo cultu sermo est, quo a mortalibus adeantur. Simile quid in Aesa non accidit. Nam nec pestiferae nec salubres naturae vires ullis precibus exorari aut averti possunt, sed inevitabili necessitate in omnia influunt. Ceteri dii secundum consuetudinem humanam communi societatis vinculo inter se conjuncti sunt; *Αἶσα* cum nemine commercium habet. Magna autem *Αἴσης* similitudo *Μοίρᾳ* est. Ut enim naturae, quamquidem supra descripsimus, homines subjecti sunt cuncti, sic altera singulis potentia non minus inevitabilis, quam prior, imminet, quae est singularum sortium

humanarum. Nam et *Μοῖρα* tanta necessitate vim suam in totam hominum vitam exercet, ut vel maximis ejus laboribus non possit evitari. Od. XXIV. 28. Il. VI. 488: *μοῖραν δ' οὔτινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν, οὐ κακὸν, οὐδὲ μὲν ἐσθλὸν, ἐπεὶ τὰ πρῶτα γένηται.* Itaque si quis loco nobiliore natus omnibus ad bene vivendum agendumque praesidiis utitur, utut vires suas intenderit, ut recte agat honestamque famam sibi comparet, nunquam tamen gloriari poterit, solum plane per se quidquam esse assecutum. Contra qui statim ab origine humilitati, egestati, aerumnis deditus fuerit, is nec, quum erit humi depressus, aliqua carebit excusatione, nec, quum strenue elaboraverit, tristiore illa animi conscientia, se majus fortasse consequi potuisse, si a bonis initiis proficisci contigisset. Quare, ut *Αἶσα* in cunctos homines dominatur, sic in singulos *Μοῖρα*, ejusdem fere rei significatio. *Αἶσα* unica est, *Μοῖραι* plures. *Μοῖρα* praeest quodam modo initiis hominum et cursibus, *Κὴρ* exitibus: non ita tamen, ut nunquam *θανάτου μοῖρα* aliqua dicatur aut alius rei, quum mors ipsa inter sortes humanas numeretur. Sed neque *Κηρὸς* i. e. mortis per vim factae potentia averti potest, atque ut *Μοῖρα* singulorum hominum est, sic singulorum est *Κὴρ*, indeque, ut plures *Μοῖραι*, sic *Κῆρες* numero plures. Ceterum quod de Aesae natura supra memoratum est, speciem humanam, quam reliqui dii habeant, non habere ipsam, idem in *Μοῖραν* et *Κῆρα* valet. Hinc etiam factum est, ut tria haec propria numinum divinorum nomina saepissime pro appellativis sumerentur. Verum etiam appellativa suam vim et significationem, quam supra descripsimus, retinent. Ita ab his numinibus, nomine et numero tribus, vi et significatione et origine unis, et tota vita humana et singulorum hominum initia, cursus, exitus certis finibus apud Homerum circumscribuntur. Hos nomini licet egredi. Quod enim Il. XVI. 780 legitur: *ὑπὲρ αἶσαν Ἀχαιοὶ φέρτεροι ἦσαν,* et Il. XX. 30. Jovem timuisse, ne *ὑπέρμορον* Achilles *τεῖχος* perderet, et quod Il. XX. 336 a Neptuno dictum est Aeneae: cede Achilli, ne *ὑπὲρ μοῖραν δόμον Ἄϊδος εἰσαφίκηαι,* id c. IV. explicuisse mihi videor. Praeterea recte monitum est, in altero enunciationum hypotheticarum membro nonnunquam istos fines egrediendi spem ostendi, quarum quidem altero significetur, eam conditionem, qua non expleta res aliqua futura fuisset, re vera esse expletam. Cf. Il. XVII. 321. 327.

Prius igitur timuerunt homines, quam coluerunt, ut hoc quoque loco scitum illud valeat, timorem esse sapientiae principium. Prius unam divinitatem, quam plures cognoverunt; atque unam hanc divinitatem obscuram, terribilem, remotissimam a rebus humanis, nec non omnium earum participem, Fatum esse arbitror, quod per totam Graecorum pariter atque Romanorum antiquitatem, etsi vario modo acceptum atque interpretatum est, eximiam suam vim et potentiam prodidit. Mihi quidem enim eorum sententia probanda esse videtur, qui tres superstitionis humanae quasi gradus fieri censent. Unum, quum homines rudes et inculti, naturae viribus territi et quasi obstupefacti, nullam de divinitate notionem capere aliam potuerint ac severitatis, circumscriptionis, necessitatis, atque eam quidem unam. Alterum, quum ingenii viribus exercitatione paululum corroboratis in tanta rerum naturalium varietate atque diversitate numinum etiam varietatem constituere coeperint, eorum quandam notionem mente sibi informaverint informatamque sua ratione quasi compleverint, ita, ut suum singulis numinibus munus tribuerent. Tertium denique, quum post longum perpetuae exercitationis tempus, post diuturnam divinarum et humanarum rerum considerationem, item diuturnam mundi contempla-

tionem intellexerint, tantam rerum varietatem atque diversitatem ex uno deo pendere, qui pro summa sua in omnibus rebus perfectione regere eam solus possit. (Cf. *E. R. Lange*, *Einleitung in das Studium der griechischen Mythologie. Berlin* 1825. *pag.* 31 *sqq.*) Atqui aetate Homerica ne secundum quidem gradum perfecerant, quamquam facere inceperant. Etsi enim suum cuique munus numini assignari coeptum est, tamen post illam demum aetatem arte quadam et stabili ratione id factum.

C. VIII.

Fatum autem si qui homines coluerint, ad mores suos formandos nullum percipient fructum praeter caecam animi obedientiam, quae tum demum utilis erit, quum ex veri intelligentia et exercitatione profecta fuerit. Neque id in homines Homericos aliter vim suam exercuisse videmus, qui, quoties fati arbitrium sentire sibi videntur, ad istam obedientiam quasi refugiunt. Sed iidem suos sibi jam effinxerant deos, non admodum artificiosos. Non semper enim natura severum suum vultum quasi hominibus praebet. Non terrentur ea solum, sed alliciuntur, non impediuntur, sed adjuvantur, non circumscribuntur solum, sed multifariam nanciscuntur licentiam. Itaque incognitam potentiam illam, cui plane subjectos se esse senserunt, quum in propinquo magis habere vellent, tanquam hominis formam animi quasi oculis objecerunt, quod suarum regionum amoenitate ad subtilem pulchri sensum paulatim erecti atque instituti, nihil usquam figura humana pulchrius viderunt. Fatum a natura habet austeritatem, severitatem, rigorem, ab humanitate nihil. Dii a natura laetitiam, comitatem, agilitatem plerique, ab hominibus quandam vitiositatem. Fato extremi, ut ita dicam, omnis humanitatis fines constituuntur: ut hi immutati maneant, cetera non admodum curantur; fatum non virtutem postulat, sed obsequium, caecam obedientiam. Dii intra fines a fato constitutos imperium habent, iidem θέμιστας proposuerunt Il. IX. 98 virtutemque primi postulaverunt, ut non mirum videatur, quod divinitus hominum et imminui virtutem et augeri ad arbitrium posse Il. XX. 242 sententia est. Fatum aeternum est, dii sunt immortales; nam hi suam quisque originem habent Il. XIV. 204. VIII. 479. Quod autem multi sunt dii, id esse non ita factum videtur, ut singulae naturae vires humana specie quasi induerentur. Quamvis enim divinitatem, ex ipsius naturae contemplatione maxime petitam, humana quam alia specie induere mallent, non tamen singulas naturae vires ut singulos deos coluerunt. Sine omni dubio ab humanitate plus habent dii Homerici, quam a natura, quamquam cum hac aperta quaedam est communitas. Nonnulli quidem istiusmodi quid in Homeri carminibus sibi reperire visi sunt, sed parum recte, ut opinor. Jupiter videlicet, Neptunus, Vulcanus, Mars, Apollo, Mercurius, Minerva, Venus, reliqui, suam quisque provinciam habent sortiti, nec eae provinciae aliqua parte naturae confines non sunt. Ut omni coelo ejusque vicissitudinibus Jupiter praeest, Neptunus mari, inferis Pluto, Aeolus ventis. Cf. Lange l. l. pag. 107. Verum ceteroquin hi dii cum reliquis secundum hominis imaginem atque exemplum effícti sunt, ejus qualicunque mente atque ingenio procreati, instructi voluntatibus, cupiditatibus, propriis moribus. Sed quod multi sunt dii, ejus rei causa in eo quaeratur, quod omnes omnium temporum homines id, quod ratione sua alicunde conceperunt, mentis opera ita ad se trahere suumque facere cupiunt, ut ex rebus

usitatissimis sibique notissimis petant, quo illud formetur, instituatur, nominetur. Veluti christiani non esse infra se censent, ad Deum transferre, quod hominum proprium est, ita, ut et nomina et virtutes et animi affectus ei tribuant — quamquam plerique recte sentiunt, haec talia non convenire nisi hominum imbecillitati, inopiae, angustiis — sic homines Homerici a suis rebus exemplum sumentes, totam divinitatem ita inter mortales diviserunt, ut vel civitas quaedam deorum vel familia exsisteret, qualis fere apud ipsos reperta est. Sed non ita divinitatem diviserunt, ut ipsa imminueretur aut extenuaretur, potius ut in singulos effusa deos plena ab omnibus haberetur.

C. IX.

Quoad igitur morales, ut ita dicam, dii Homerici sunt, inter se pares habentur. Quod primum ex Il. XVI. 446 intelligitur. Nam a Junone, ne Sarpedonem morti eripiat, Jovi dissuadente, et alia et haec in primis objiciuntur: fore, ut reliqui dii postea eandem sibi licentiam fieri cupiant. Deinde Od. XVI. 402 Amphinomus non esse Telemachum statim necandum censet: *ἀλλὰ πρῶτα θεῶν εἰρώμεθα βουλὰς, εἰ μέν κ᾽ αἰνήσωσι Διὸς μεγάλου θέμιστες, αὐτός τ᾽ —— εἰ δέ κ᾽ ἀποτρωπῶσι θεοὶ, παύσασθαι ἄνωγα.* Cf. Od. VIII. 410 cum 465. Od. XIV. 53. XVIII. 19 cum Od. VI. 188. Od, XIV. 53 cum Il. III. 298 et VI. 259. Il. XVIII. 115. Tum cuncti immortales dii sunt, *ἀθάνατοι, ἀειγενέται, αἰὲν ἐόντες,* ut nunquam sine moderatoribus mundus futurus sit, cunctorum voluntas in bonum propensa. Od. VIII. 329. XXIII. 60. IX. 479. XIV. 82. XVII. 483. XXIV. 351. Cuncti etiam possunt, quod volunt; possunt autem omnia Od. X. 306. XIV. 53. VIII. 410. Il. XXIII. 546. Od. III. 12. I. 222. VII. 148. XIX. 591. VIII. 167. Il. III. 65. 66. Od. XI. 139, quod ita non esset, nisi omnia scirent. Sciunt autem et omnia. Od. XX. 76: *Ζεὺς εὖ οἶδεν ἅπαντα.* Il. XVI. 515 de Apolline: *δύνασαι δὲ σὺ πάντοσ᾽ ἀκούειν.* Il. XXIV. 290. Od. IV. 468: *θεοὶ δέ τε πάντα ἴσασιν.* Justi denique sunt in eo, quod nimium non patiuntur. Omnes secundam fortunam hominibus praebent Od. IV. 7. 480. 520. VI. 180. VIII. 410. XIV. 53. XVIII. 19, iidem adversam Od. VII. 217. 242. XXIII. 210. Il. XI. 276. Od. I. 234. Haec igitur, quae ad ethicam requiruntur, dii Homerici habent. Desideratur certa lex, secundum quam ita judicetur, ut nulla res praeter animum et consilium in hominum factis respiciatur. Hinc probabile fit, exsistere quandam aetatis Homericae ethicam, non veram aut plenam, quae exsistere non potest, nisi animus a corpore omnino fuerit mente et cogitatione secretus. Ubi enim non secernitur, ibi morem habes consuetudinemque, non ethicam, quae dicitur. Sic omnes homines, qui in Homeri carminibus describuntur, caeco quidem feruntur impetu, ut illas deorum virtutes agnoscant, sed angustos hos praestantiae moralis fines ne perfectissimi quidem egressi sunt. Neque usquam altioris de moribus humanis sapientiae vestigia reperiuntur, nec interioris rerum divinarum scientiae. Ne sacerdotes quidem plus sciunt, quam ceteri. Sunt omnino, qui vaticinandi facultate emineant, sed haec in earum numero est, quas aliis hominibus alias dii pro arbitrio dispertiuntur, non ea, quae interiore divini numinis scientia compararetur. Quare quum haec ita sint, in illis virtutibus, quas supra memoravimus, tota deorum Homericorum, ut ita dicam, robur est atque praestantia. Has et homines sequuntur, has assequi poterunt.

C. X.

Contra, quod corpus quoddam nacti naturae humanae partem dii ceperunt, inter se non pares sunt. Regis instar enim Jupiter prae ceteris eminet. Jovis autem regnum imperiumque prorsus talia sunt, qualia inter homines. Is igitur omnium potentissimus est Il. III. 320: *Ζεῦ πάτερ, Ἴδηθεν μεδέων, κύδιστε, μέγιστε;* 351: *Ζεῦ ἄνα,* Od. I. 81: *Κρονίδης, ὕπατος κρειόντων,* 387. 390. Il. XIX. 273. Il. XX. 242. Il. XXII. 403. Il. VIII. 17: *εἰμὶ θεῶν κάρτιστος ἁπάντων. Εἰ δ' ἄγε, πειρήσασθε, θεοὶ, σειρὴν χρυσείην ἐξ οὐρανόθεν κρεμάσαντες, πάντες δ' ἐξάπτεσθαι θεοὶ πᾶσαί τε θέαιναι· ἀλλ' οὐκ ἂν ἐρύσαιτ' ἐξ οὐρανόθεν πεδίονδε Ζῆν', ὕπατον μήστωρ', οὐδ' εἰ μάλα πολλὰ κάμοιτε,* idem sapientissimus, *μητίετα, μήστωρ ἁπάντων.* Apud eundem dolia sunt duo. unde suas cuique commistas atris hilares dispertitur sortes Il. XXIV. 527, et libra Il. XXII. 209, qua omnia bene ponderantur. (De tota Jovis prae ceteris potentia cf. Malkowsky: de Jove, qualis sit apud Homerum. Deutsch-Crone 1838 et Lange l. l. pag. 100.) Idem tamen ceterorum consilio deorum multum tribuit. Ut Il. XVI. 443 (cf. Il. V. 715) quum esset periculum, ne Sarpedo filius a Patroclo caederetur, paulisper incertus erat, utrum eum servaret, nec ne, donec haec Juno: *ἔρδ'! ἀτὰρ οὔτοι πάντες ἐπαινέομεν θεοὶ ἄλλοι. φράζεο, μήτις ἔπειτα θεῶν ἐθέλησι καὶ ἄλλος πέμπειν ὃν φίλον υἱὸν ἀπὸ κρατερῆς ὑσμίνης.* Il. XVI. 402: *πρῶτα θεῶν εἰρώμεθα βουλάς.* Cf. Od. V. 30—42. Il. XI. 276. Nulla virtutum illarum, quas omnium deorum esse supra diximus, Jovi deest, neque tamen superest, ita ut, si de moribus quaeritur, Jovis nullam esse prae ceteris praestantiam cap. IX. nostro jure dixisse nobis videamur. Quam ob rem in hoc libello saepius pro universis diis Jovis nomine uti licebit, quoniam circa mores causa versatur.

Jupiter igitur, deorum potentissimus, rebus omnibus divinis humanisque moderatur, et id quidem secundum certam legem, quae, etsi non vera, quam nos dicimus, ethica continetur, in mores tamen humanos magnam vim habet et auctoritatem. Haec autem lex aequitatis est, quam a Fato severo ad benignum Jovem cogitando homines transtulisse videntur. Sed ipsa hac aequitate non tam interna rerum humanarum conditio censetur, quam externa quaedam, qualem ex naturae contemplatione percipimus. In ipsa enim rerum natura ita collocata sunt omnia atque instituta, ut nihil altero collidatur, et ut post maximas rerum perturbationes, tempestates, turbines, qui nonnunquam accidunt, aequitas mox reparetur. Haec quaedam aequitas, ut ubique conservetur, maxima et ceterorum deorum et Jovis inprimis cura est. Il. XIX. 593: *ἐπὶ γάρ τοι ἑκάστῳ μοῖραν ἔθηκαν ἀθάνατοι θνητοῖσιν ἐπὶ ζείδωρον ἄρουραν.* Propterea Il. XXIV. 527 *δοιοὶ πίθοι κατακείαται ἐν Διὸς οὔδει δώρων, οἷα δίδωσι, κακῶν, ἕτερος δ' ἑάων,* et Od. XV. 488: *ἀλλ' ἤτοι σοὶ μὲν παρὰ καὶ κακῷ ἐσθλὸν ἔθηκε Ζεύς.* Duo simul vel plura bona nemini contingunt Il. IV. 320: *ἀλλ' οὔτως ἅμα πάντα θεοὶ δόσαν ἀνθρώποισιν.* Alterum committitur, alterum recusatur. Ut Peleum Il. XXIV. 527 dii omnibus dotibus ornaverant, sed unicum filium dederant. Od. VIII. 63 Demodoco Musa cum carminibus caecitatem dederat, Od. VIII. 167 Euryalus nobili figura excelluit, mente caruit. Ad eandem aequitatis legem Thetis ipsa provocat Il. XVIII. 60, quum de caeso Patroclo valde quereretur Achilles, cum dolore loquens: „nec domum suam redibit filius meus, et, quoad solis lucem adspiciet, dolore afficietur,“ his verbis significans, sortem talem contra omnem

aequitatem esse. Cf. praeterea Il. IX. 39. XVIII. 104. XIX. 219. VI. 349. I. 352. Haec autem aequitas tolleretur, si hominibus liceret eos egredi fines, quibus humana natura circumscripta est. Id primum accidit, ubi cum diis mortales aliqua in re certamen ineunt, quoniam his inferiores esse semper debent. Il. VI. 130: *οὐδὲ κρατερὸς Λυκόοργος δὴν ἦν, ὅς ῥα θεοῖσιν ἐπουρανίοισιν ἔριζεν. v.* 141: *οὐδ' ἂν μακάρεσσι θεοῖς ἐθέλοιμι μάχεσθαι.* Cf. Il. XXIV. 606. Od. V. 212. VIII. 325. IV. 78. Deinde, si qui deorum beneficio ornati laetitia exsultant; quasi vero nimis laeti suis meritis addant, quod deorum detrahant eoque humanam sortem superare conentur. Od. XXII. 411: *ἐν θυμῷ, γρηῦ, χαῖρε καὶ ἴσχεο, μηδ' ὀλόλυζε· οὐχ ὁσίη, κταμένοισιν ἐπ' ἀνδράσιν εὐχετάασθαι. τούςδε δὲ μοῖρ' ἐδάμασσε θεῶν* cet. et Od. XVIII. 142: *ἀλλ' ὅγε σιγῇ δῶρα θεῶν ἔχοι, ὅττι διδοῖεν.* Tum si qui suis viribus vel deorum auxilio freti ad peccata abripiuntur Od. XIV. 268. XVIII. 130. Quare si forte in eo sunt mortales, ut nimiam adipiscantur fortunam, dii cavent, ne id fiat Od. IV. 181. XXIII. 210. Idem denique peccant, qui in rebus agendis nullius hominis rationem habent. Nam et hi, sua sorte non contenti, justo majora affectare videntur. Od. XXIII. 65. XXII. 414: *οὔτινα γὰρ τίεσκον ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, οὐ κακὸν οὐδὲ μὲν ἐσθλόν.* In hac igitur aequitate imperfecta quaedam justitiae divinae notio latere videtur, qua, quum id tantum judicaretur, quod in rebus externum erat, prae ceteris prospectum est, ut quidvis ubique integro statu suo et conditione permaneret.

C. XI.

Sed cum Jove non evanuit Fatum. Quamvis enim humanius Fato numen homines Homerici cognoscere didicissent, illius tamen potentia intacta permansit. Nimirum quod inter ipsos ac Fatum dii intererant, eo hujus auctoritate et timore non tam liberati, quam levati fuerunt. Atqui hoc ipsum inevitabili necessitate jus sibi vindicavit, quod diis laetioribus ultro ab hominibus quodammodo oblatum est. Quam ob rem duo simul numina regnum habent aliquod suum. Propius Jovis est cum ceteris diis; hi in mortalium ore feruntur, horum agilitate atque velocitate in rebus humanis peraguntur, quae Fati gravitati et tarditati molestiora esse videantur. Diis autem interque hos Jovi maxime, quum ultro quodammodo summam rerum tribuerint, Fati jugum imponi noluerunt: quare Fatum cum suis partibus vel Jovis esse dicitur Od. V. 115. IX. 52. Il. XVII. 321, vel deorum omnino Od. XI. 292. III. 269. Dii etiam, quamquam cuique mortalium sua mortis hora destinata est, tempus, quo eveniat, ad arbitrium deligere possunt Od. IV. 753: *Ἀθηναίη κέν μιν ἔπειτα καὶ ἐκ θανάτοιο σαώσει.* Il. IV. 11: *Τῷ δ' αὖτε φιλομειδὴς Ἀφροδίτη αἰεὶ παρμέμβλωκε καὶ αὐτοῦ κῆρας ἀμύνει.* Verum denique est, valde paucos reperiri locos, quibus ulla Fati auctoritas praevaleat, attamen regimen ejus totum penes Jovem esse, mihiquidem haudquaquam ita certum esse videtur. Nam nonnullorum locorum, quibus Fati potentia exprimitur, ea ratio est, ut incorrupte integreque judicantibus quendam ejus principatum significent. Od. III. 236: *Ἀλλ' ἤ τοι θάνατον μὲν ὁμοίϊον οὐδὲ θεοίπερ καὶ φίλῳ ἀνδρὶ δύνανται ἀλαλκέμεν, ὁππότε κέν δὴ μοῖρ' ὀλοὴ καθέλησι τανηλεγέος θανάτοιο.* Il. XV. 191: *Ἀργαλέον, πάντων ἀνθρώπων ῥῦσθαι γενεήν τε τόκον τε,* quibus locis Minerva ipsa loquens introducitur. Quin loci illi permulti, quibus *Μοῖρα* et *Αἶσα* pro appellativis

sumuntur (cf. Schmalfeld, Commentationis de Fato Homerico particula I. Eisleben 1836. pag. 4) hunc principatum videntur firmare, quia voces tam singularis significationis propriae in appellativas vix abeant, quin vim suam primariam et significationem retineant. Licet igitur, ut exemplum afferamus, Il. XVI. 708: *οὔ νύ τοι αἶσα σῷ ὑπὸ δουρὶ πόλιν πέρθαι Τρώων* nihil aliud ac *μόρσιμόν ἐστι* significetur, tamen et haec subauditur significatio, ut istud nulli alii obnoxium potestati, inevitabili Fati necessitate sit constitutum. Nihilo minus tamen addubitari non potest, quin cum ceteris diis Jupiter in suos, ut ita dicam, homines dominetur Od. VI. 188: *Ζεὺς αὐτὸς νέμει ὄλβον Ὀλύμπιος ἀνθρώποισιν, ἐσθλοῖς ἠδὲ κακοῖσιν, ὅπως ἐθέλῃσιν ἑκάστῳ.* Il. X. 71: *ὧδέ που ἄμμι Ζεὺς ἐπὶ γεινομένοισιν ἵει κακότητα βαρεῖαν,* Od. XVI. 447: *θεόθεν δ' οὐκ ἔστ' ἀλέασθαι.* Cf. praeterea Il. VIII. 143. Od. III. 207. XX. 196. Il. XIV. 465. Sed ubi tandem terrarum mens humana unquam discernere recte planeque potuit, quid sortium humanarum justae divinitati, quid forti fortunae sit tribuendum! Certe ingratissima quaeque gratissimaque, quae nec hominum meritis, nec justae deorum providentiae tribui potuerunt, ea omni fere tempore ex numinum divinorum imperio exemta alteri nomini assignaverunt, non minus tecto atque obscuro, quam eae fuere cogitationes, quae de casuum istorum natura animo obortae sunt. Sic hominibus Homericis juxta Fati necessitatem et potentiam Jovis deorumque regnum quasi conditum est, non consciis sibi neque constantibus de utriusque natura aut finibus, qui posteris temporibus ita constituti sunt, ut penes illud summa rerum esset. Ita fieri poterat, ut eandem rem, prout erat hominum indoles, nunc Fato, nunc ceterae divinitati tribuerent, atque ut nobis, tranquilla mente utriusque naturam scrutantibus, repugnantia quaedam exsisteret, quam illa aetate nullam animadverterunt. Nos autem oportet id tectum relinquere, quod illis tectum fuit, nec opinari, homines, aliqua parte agrestes et incultos, mentis subtilitate agere in rebus, ad discernendum atque nominandum difficillimis. Quamquam id certum est, Fati numina a naturae partibus potissimum stare, deorum ab hominum moribus, illorum esse, quae tristia sint, horum, quae laeta, illorum, quae causis minus apertis proficiscantur, horum, quae apertis. Adeo vero a diis, ad mores quod attinet, ingratae res alienae sunt, quae quidem hominum meritis non debentur, ut *δαίμοσι* sua fieret provincia, talium rerum auctoribus, quum Fatum videretur remotius esse, quam quod et minutiores hominum casus animadverteret. Sic daemones proxime Fatum sunt, malas res maximam partem mortalibus imponentes easque potissimum, quae praeter meritum eorum exspectationemque eveniunt. Quin etiam Od. V. 396 *δαίμων* et *θεοὶ* opponuntur sibi invicem: pater quidam enim morbo affectus jacet, *στυγερὸς δέ οἱ ἔχραε δαίμων· ἀσπάσιον δ' ἄρα τόνγε θεοὶ κακότητος ἔλυσαν.* Od. XIV. 487 Eumaeo Ulixes de nocte quadam narrat, qua frigore ipse mortem paene occubuerit; v. 489: *παρά μ' ἤπαφε δαίμων, οἰοχίτων' ἔμμεναι:* aliter enim visum est fieri non potuisse, ut vir, ceteroquin providens, *χιτῶνος* oblivisceretur. Od. XIX. 10 bene quidem *δαίμων τόδε μεῖζον* Telemacho consuluit, quod auctor fuerat, ut arma removerentur, quae rite in virorum manibus erant, sed pessime procis. Idem est Od. XIX. 138 de Penelope: *φᾶρος μέν μοι πρῶτον ἐνέπνευσε φρεσὶ δαίμων,* quod *φᾶρος* Penelopae saluti, procis perniciei fuit. Simile quid Od. XVI. 370. Reliquis locis adversa fortuna aliqua a daemonibus immittitur: Od. VI. 172. X. 64. XI. 587. XIV. 242. 487. XII. 295. XVI. 64. XVIII. 37. 143. 256. XIX. 129. 201. 512. XX. 86. XXIV. 306.

XVI. 194. Videlicet ne in hac quidem re semper cogitando sibi constiterunt, quum Od. XIV. 386 Ulixem ad Eumaeum δαίμων feliciter ducat, et Il. I. 222 et III. 420 dii in universum δαίμονες appellentur. Quod non admiramur, quum, quae summa deorum potentia erat, in universum nullam rem non posse efficere cogitarentur, etsi qua ab alio numine plerumque efficeretur.

C. XII.

Reliquum est, ut, quae intercesserit inter ipsos deos Homericos ratio, paucis explicetur. Ad hanc rationem quod attinet, c. X. initio significatum est, non pares inter se deos esse, quoad suum quisque corpus nacti, naturae humanae partem ceperint, pares c. IX. initio, quoad morales sint. Qualis autem civitas illa divina sit, id totum hoc loco repetere, ut a multis expositum, facile supersedemus, quum in describendis moribus quaestio nostra versetur. Fatum igitur nulla macula aspersum est, quia corpore caret, dii cum venustissimo corpore vitiositatem tulerunt. Quodsi verum est cujusvis aetatis homines, praeterquam quod divino quodam impetu ad deos colendos ferantur, multum etiam de sua humanitate ad eos ornandos ad suamque similitudinem effingendos facere, haud mirum videbitur, quod deorum quasi urbem et civitatem apud Homerum videmus, in qua, ut inter homines, sic omnia aguntur, hac re una excepta, quod supra verum decus divinitati suae addere conantur. Quod enim rectum, bonum, pulchrum suo genere excogitare potuerunt, id in diis ornandis accumulant, et vicissim, quidquid rerum humanarum aliqua ratione eminet, id ἱερὸν, δῖον, θεῖον, θεσπέσιον vocant. Reges autem, qui proximi diis sunt, διοτρεφεῖς vel διογενεῖς nominantur. Sed illud, quia per totam, ut ita dicam, deorum materiem dispersum fuit, non animo solum divino contentum, satis tectum est atque obscuratum. Jam supra memoravimus, corpus homines Homericos ab animo haud segregare; neque tamen animum ab anima admodum segregabant, quae est fere inter utrumque illud media. Quare, ubicunque corpus est, esse non potest secundum illorum sententiam sine animi parte, et quidquid est, id animam habet. Ita prompti sunt, animantibus omnibus virtutes tribuere humanas, cogitationes, verba, facinora, alia Il. XXIII. 408. XIX. 410. 400. Od. XII. 395. Ita cum natura etiam, non solum secundum naturam illi vixerunt, quum non aliud cogitare potuisse videantur, quam res omnes, sub sensus cadentes, ipsorum esse similes. Ita denique corpus per se alicujus pretii est, si quidem aliquo modo ad humanitatem pertinet; animus autem a corporea secretione nunquam segregatur: ut sensu amplissimo apud eos scitum illud valeat, paululum immutatum: corpora sumus, neque corporei quid a nobis alienum esse ducimus. Quanto majus corpus, tanto plus percipitur voluptatis, quanto corporis robur majus, tanto diuturnior voluptas, quanto plus voluptatis, tanto major ἀρετὴ, quanto denique major ἀρετὴ, tanto major fortuna. Infelix igitur ἀρετὰς non habet, i. e. malus est, ergo optimus quisque felicissimus. Scilicet haec placita non magis arte ulla excogitata istis hominibus fuere, aut mente sui sibi conscia in agendo observata, quam ista altioris sapientiae praecepta, quae cap. IX. attulimus, sed naturae vi quadam ducti sunt, ut utraque inter se commista sequerentur. Quodsi qui non cognoverint aut neglexerint, ii omnino iniqui rerum Homericarum judicatores erunt, quod aut illis praestantioris naturae

vestigiis ad informandum sibi omnium virtutum exemplar, aut his ad imminuendas veras virtutes abutentur: sin tenuerint, juxta satis egregia virtutis praecepta turpia, certe inhonesta legi, non admirabuntur. Sed ad deos revertimur. Quod enim diis supra verum decus addiderunt, virtutes non majores addere potuerunt, quam eas, quibus mortalium praestantissimi excellebant, praeter acriores sensus, quibus majorem rerum externarum copiam in se reciperent. Corpus autem prae primis, quum majus, pulchrius, longius durans acciperent, majorem etiam, nostro certo judicio, vitiositatem nacti sunt, quodque rectum, bonum, pulchrum in iis accumulatur, id magnam partem eximitur, quum humano more loquentes agentesve introducuntur, ita ut, quo quisque magis, ne Jove quidem excepto, rerum humanarum partem capit, eo magis ex illo perfectionis fastigio deprimatur. Adeo verum est, deos Homericos non praestare hominibus virtute, vitiositate mirum in modum, si nostra in moribus judicandis lege utamur.

C. XIII.

Sic omnia posse dii dicuntur, prae ceteris Jupiter: iidem tamen nonnunquam finibus quibusdam potentiam suam circumscribi sentiunt. Nam ipse Jupiter Il. XVI. 433, quum esset periculum, ne Sarpedo filius a Patroclo caederetur, paulisper incertus erat, utrum eum servaret, an desereret, donec a Junone permotus est, ut fato concederet. Hoc modo autem significatur, aut subjici Fati potentiae Jovem, quod alias cum eo stare sententia est, aut a factionum metu pendere impedirique, quominus exsequatur, quod cupiat. Ceteri vero dii saepius cognoscunt, non omnia posse se, quod velint, non solum cum Jove, sed cum hominibus etiam ubi res est. Il. XV. 117. V. 334. 859. Od. IV. 455. Sic deinde omnium rerum scientia et Jovi et reliquis diis tribuitur (cf. cap. IX.) iidem tamen haud raro decipiuntur, ubi non potuissent decipi, si aliquid scivissent. Od. IV. 453 cf. cum v. 461. Il. XIV. 160. XIX. 95: *καί ποτε Ζῆν' ἄσατο* (*ἄτη*) Agamemno dicit, *τόνπερ ἄριστον ἀνδρῶν φασ' ἔμμεναι;* cf. Il. XVIII. 166. XIII. 1. XIV. 155. 250. XVIII. 240. Od. XII. 290. Tum Jovis ceterorumque deorum voluntas in bonum rectumque propensa est: amici sunt virtuti ejusque amantibus, infesti vitiis omnibus atque mendaciis, cf. cap. X., praeterea Il. IV. 235. VII. 402. XIX. 264. Quoniam post mortem nec gaudio aut luctui, nec praemiis aut poenae locus est, in hac vita jam poena ut afficiuntur male facta, sic praemiis recte facta, ita tamen, ut praeter aequitatis, quam supra memoravimus, nulla in hujusmodi rebus lex observetur, et ut omnia Jovis potestati tribuantur Od. VI. 188. Videlicet Jovis justitia non alia est atque aequitas illa, quam quidem in natura homines imperitiores conspicere sibi videntur, ubi omnia, quae in sua conditione permanent, laeta sunt — tristia, quae casu aliquo eam deseruerunt; desiderabis eam, qua vel minutissima ponderantur, vel minima momentum faciunt, qua nulla res casu accidere videtur, qua unicum hominis factum in totam vitam influit eamque moderatur, qua id, quod natura sequitur ex male factis, nullis vitae posterae laboribus potest averti, qua denique, id, quod maximum in hac re est, internae animi humani conditionis ratio habetur. Homero enim beatus hominis animus stare cum adversa fortuna, cum secunda non beatus posset, si Jupiter, justissimus ac sapientissimus omnium rerum judex, hanc judicandi legem

sibi proponeret, nil esse pro recte factis praemium, nisi boni conscientiam, vel, quod propius ad veritatem accedit, si adeo profecissent illa aetate homines, ut naturam humanam cognitam haberent. Sed dii omnes Homerici unumquodque facinus humanum et per se interpretantur, a praeteritis futurisque rebus sejunctum, nec voluntatem, quae facinoribus subsit, admodum in judicium vocant, sed externam eorum speciem. Quae quum ita sint, mirari non possumus, in tota justitia divina contraria multa, diversa, dissona reperiri; ubicunque rationes et causae in judicandis facinoribus non sint in promptu, potentiam in ejus locum succedere, beneficentiam vero haud raro arbitrariam esse. Dii enim, quamquam favent virtuti, tamen et malorum facinorum auctores dicuntur, eorum vero poenas expetere, quorum fuere auctores vel adjutores Od. III. 266. XIV. 86. Il. III. 164. 165, fidem datam non servare Od. XII. 164 Asius iratus: *Ζεῦ πάτερ, ἦ ῥά νυ καὶ σὺ φιλοψευδὴς ἐτέτυξο πάγχυ μάλα,* Il. II. 112. IX. 22. XXII. 14, consilia sua pro arbitrio cum maxima hominum calamitate immutare Il. X. 45. XVII. 546. Od. I. 234 cf. cum Il. XXII. 302. Iidem nonnunquam ita homines adjuvant in rebus agendis, ut nulla virtutis propriae laus relinqui videatur Il. IX. 460. VIII. 311. XXI. 600. XXII. 240. XXI. 363. Quibus aliqua cum iis necessitudo, iis major licentia conceditur Il. XVIII. 362. Od. XI. 273. Il. IX. 497: *στρεπτοὶ θεοὶ αὐτοὶ, τῶνπερ καὶ μείζων ἀρετὴ τιμήτε βίητε,* major post mortem ipsam fortuna Od. IV. 561. XI. 602. Il. XX. 232; contra ea cf. Od. XI. 576. Pessimo sane matrimonio cum Junone Jupiter junctus est, si Ulixis vel Hectoris comparabimus, vel ea, quae egregie de matrimonio hic illic praecipiuntur (cf. cap. XX.) Discordia, jurgia, rixae, ab hominibus Il. IX. 63 vituperata, inter deos ipsos quasi florent Il. XXIII. 492. XXI. 439. XVIII. 107. Homines pudicitiam sanctam habent, violant dii Il. XIV. 296. Et matrimonii sanctitatem laudibus efferunt homines, dii contemnunt. Sed longum est, hujuscemodi omnia enumerare: ubicunque legeris, errores, vitia reperies Il. X. 460. Od. XIII. 359. Il. XXI. 239. Od. V. 179. VIII. 351. Il. III. 400. IV. 7. 51. VII. 53. VIII. 429. 497. Il. XIII. 631. XIV. 116. 312. XXI. 298. V. 31. XV. 128.

C. XIV.

Jam quum deorum naturam, qualis sit, universe descripserimus, quaeritur, qui fieri potuerit, ut istorum fiduciam tenerent, virtutemque, quae esse sine ea nulla potest, aliquam colerent cultamque sectarentur. Ad hanc autem quaestionem respondebimus haec. Ac primum quidem istam discrepantiam tantam homines illa aetate non ita animadverterunt, ut nos, qui et jam dudum aliam normam nacti sumus, qua in moribus judicandis utimur et acri cogitationi subjicere omnia consuevimus: atque id eo minus, quum deorum religionem non ipsi sibi totam fecissent, sed a patribus accepissent, ita cum suis moribus, institutis, toto animi cultu atque cupiditatibus conglutinatam, ut altera natura esset. Quodsi omnino homines illi, ad corporis naturam omnia referentes, meram ad cogitationem tardiores fuere, nisi ea forte sensuum impulsu excitabatur, de religione sua, quippe in qua majores acquievissent, multum eos cogitasse vix credamus. At vita ipsa, quae similis omnino nostrae adversas res inter et secundas fluctuavit, moneri poterant, ut accuratius de deorum natura quaererent. Sed homines, qui sola fere naturae institutione et doctrina utuntur, ii adversa secundaque fere tolerant, ac si

quae in rerum natura fiant, nihil sciscitantes, unde venerint, certe non ratiocinantes, diversae res e diversis causis proficiscantur, esse necesse, aut quidquid aliud tale subtilius possit excogitari. Sed laetantur secundis, adversis dolent, de nulla re alia cogitantes, nisi de ea, quae nunc maxime in manibus est. Iidem satis habent nonnullas novisse formulas, quibus in rebus divinis utantur. Hae utique tam amplae erant, ut variis maxime, quin diversissimis animi vitaeque conditionibus responderent, atque ipsae quasi pro cogitationibus essent. An nostris diebus desunt, qui hac re illorum simillimi sint? nec ii semper male pii, sed cogitandi dicendique imperitiores. Eas autem plurimas in Homeri carminibus reperire formulas, non difficile erit. Attamen, quamvis haec ita sint, quam multis locis deorum fiduciam professi sunt! Hanc omni cogitationi, disputationi, dubitationi exemtam intimo animo foverunt. Hanc et ipsam nescimus quo pacto a majoribus quasi hereditate acceperunt, hanc non meram habuerunt formulam, sed tota vita comprobatam. Ac profecto sedem si quaerimus, quae sit Dei fiduciae ipsorum nostrae, non aliam habebimus, atque intimos animi recessus, siquidem eam dicimus fiduciam, quae est supra mentem omnem omnemque cogitationem. Mentem enim saepius censent errare, quam animum, perverso cultu non vitiatum. Quotquot igitur paululum contortas deorum formas homines Homerici sibi informaverunt, fido tamen animo eorum fiduciam a majoribus acceptam retinuerunt, atque, si recte dicuntur pii, qui totos se esse numinis altioris potestati, auxilio, benignitati obnoxios, omni tempore sentiunt, aetas Homerica omnium maxime pia fuit. Od. II. 372 Telemachus Eurycliae: *θάρσει, μαῖ᾽ ἐπεὶ οὔτοι ἄνευ θεοῦ ἥδε γε βουλή.* Od. III. 47: *πάντες δὲ θεῶν χατέουσ᾽ ἄνθρωποι,* v. 27.: *οὐ γὰρ οἴω, οὔ σε θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεντε.* Haec Minerva Telemacho. Il. autem VII. 101 Menelaus, quamvis viribus Hectori inferior, certamen initurus est: *αὐτὰρ ὕπερθεν νίκης πείρατ᾽ ἔχονται ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσιν.* Idem fere Il. XX. 434 Hector Achilli: *οἶδα, ὅτι σὺ μὲν ἐσθλὸς, ἐγὼ δὲ σέθεν πολὺ χείρων. ἀλλ᾽ ἤτοι μὲν ταῦτα θεῶν ἐν γούνασι κεῖται, αἴ κέ σε χειρότερός περ ἐὼν ἀπὸ θυμὸν ἕλωμαι.* Maxima etiam pietate deos verentur. Od. XIV. 402 per ironiam Eumaeus Ulixi: *ξεῖν᾽, οὕτω γάρ κέν μοι ἐϋκλείη τ᾽ ἀρετήτε εἴη ἐπ᾽ ἀνθρώπους, ἅμα τ᾽ αὐτίκα καὶ μετέπειτα, ὅς σ᾽ ἐπεὶ ἐς κλισίην ἄγαγον, καὶ ξείνια δῶκα, αὖτις δὲ κτείναιμι, φίλον τ᾽ ἀπὸ θυμὸν ἑλοίμην· πρόφρων κεν δὴ ἔπειτα Δία Κρονίωνα λιτοίμην.* Od. XVIII. 19: *ὄλβον δὲ θεοί μέλλουσιν ὀπάζειν.* Od. IV. 7: *τοῖσιν δὲ θεοὶ γάμον ἐξετέλειον.* Cf. Od. XV. 26. VI. 180. Od. I. 378 Telemachus: *ἐγὼ δὲ θεοὺς ἐπιβώσομαι αἰὲν ἐόντας αἴ κέ ποθι Ζεὸς δῶσι παλίντιτα ἔργα γενέσθαι* cf. cum Od. II. 143. Od. II. 66: *θεῶν ὑποδείσατε μῆνιν, μήτι μεταστρέψωσιν, ἀγασσάμενοι κακὰ ἔργα.* Cf. Il. IV. 268. 407. Il. I. 218 Achilles Minervae: *ὅς κε θεοῖς ἐπιπείθηται, μάλα τ᾽ ἔκλυον αὐτοῦ.* Quamvis itaque inhonesta dii Homerici nonnunquam agant, quoad corpore humano induti rerum humanarum partem capiunt, solis tamen sibi turpes inhonestique optimo jure dici poterunt, quum eorum exemplum in hominum mores non influere videatur. Potius quae turpia sive sunt, sive ita esse videntur, in diis etiam acerbissime ab hominibus vituperantur, prorsus quasi sui similes sint, adeo, ut nos quidem non raro ejusmodi dicteriis admodum offendamur, quum tamen, quae perfecta sunt in diis omnique parte absoluta, et ipsi plurimi faciant maximisque laudibus persequantur. Od. XX. 201: *Ζεῦ πάτερ, οὔτις σεῖο θεῶν ὀλοότερος ἄλλος! οὐκ ἐλεαίρεις ἄνδρας, ἐπὴν δὴ γείνεαι αὐτὸς, μισγήμεναι κακότητι καὶ ἄλγεσι λευγαλέοισιν.* Quare de Jovis deorumque ceterorum saepius amicis mentio

injicitur, qui virtutem ament indeque magna aliqua fortuna fruantur, aut, qui magnis periculis erepti praesens deorum auxilium sint experti. Contra quo quis tristiore utitur vitae conditione, eo inimicior diis esse putatur, quia cum infortunio peccata esse opinantur. Od. XIX. 364 Euryclia de Ulixe: *ἦ σε περὶ Ζεὺς ἀνθρώπων ἤχθηρε θεουδέα θυμὸν ἔχοντα.* Il. VII. 279 Hector et Ajax, quum aequo Marte e certamine prodierunt: *μηκέτι, παῖδε φίλω, πολεμίζετε, μηδὲ μάχεσθον! ἀμφοτέρω γὰρ σφῶϊ φιλεῖ νεφεληγερέτα Ζεύς.* Il. XXI. 82 Lycao Achilli ipsum necaturo: *νῦν αὖ με τεῆς ἐν χερσὶν ἔθηκεν Μοῖρ' ὀλοή· μέλλω που ἀπέχθεσθαι Διὶ πατρὶ, ὅς μέ σοι αὖτις ἔδωκε.* Il. XVII. 98. VI. 139. Prae ceteris autem infelices sunt, qui male fecerunt Il. III. 235. 270. VII. 351. XVI. 386. XXI. 523.

C. XV.

Jam ad describendam naturam humanam perventum est. Quod enim supra, quum de divinitate egimus, humanitas in auxilium saepe vocabatur, id propterea factum est, quod apud Homerum quidem disjungi hae a se invicem nequeunt. Namque homines Homerici secundum suam ipsorum imaginem deorum numinibus decus addiderunt, ut magnam certe partem cognoveris deos, ubi hominum naturam intellexeris. Nihilo minus tamen non hanc ingredi viam placuit, ut homines prius absolverem, quam deos, quoniam Dei Optimi Maximi, qui omnibus temporibus moderatur, benignitate ita comparata hominum natura est, ut, licet sua quodam modo mente deos sibi effinxerint, exsistat tamen in iis aliquid, nescimus quo pacto, quod tranquilla mente ab hominibus repertum, ubi propius divinitatem videntur esse, quam quum vitae actionumque impulsu, impetu, turbine quasi corripiuntur, a vulgari inferioreque eorum vita satis alienum esse videtur atque ex altiore sapientia repetendum. Ita est rata egregii omnium maxime poëtae vox; integram et incorruptam hominis naturam, etsi caeco impulsa sit impetu, a recta via non facile aberrare. Deinde profecto non sine jure in nostra etiam causa probetur, vocem populi Dei ipsius esse vocem, quod tamen hoc loco liceat interpretari ita, ut, qui dii temporum procursu totarum aetatum quasi doloribus nisibusque prodierint, eos non posse simpliciter dici infirma admodum mente humana repertos, sed altius repetitos supra mentem humanam esse. Hinc quoque factum est, ut in tanta deorum Homericorum turba, qua non parum saepe offendimur, divinae sapientiae lux quaedam effulgeat, cujus et in mores humanos immissa lumina sunt.

Quare de deorum prius, quam de hominum natura hoc libello disserendum esse censui. Homines autem, ut universe loquamur, diis longe inferiores esse putantur et corporis animique viribus, et totius vitae conditione longitudineque Il. XXIV. 525: *ὡς γὰρ ἐπεκλώσαντο θεοὶ δειλοῖσι βροτοῖσιν, ζώειν ἀχνυμένοις αὐτοὶ δέ τ' ἀκηδέες εἰσίν.* Dii *μάκαρες* sunt, *ὄλβιοι, ῥεῖα ζώοντες, ἀθάνατοι ἤματα πάντα:* de hominibus Il. XXI. 462 Apollo Neptuno: *Ἐννοσίγαι'. οὐκ ἄν με σαόφρονα μυθήσαιο ἔμμεναι, εἰ δὴ σοίγε βροτῶν ἕνεκα πτολεμίζω, δειλῶν, οἳ φύλλοισιν ἐοικότες, ἄλλοτε μέν τε ζαφλεγέες τελέθουσιν, ἀρούρης καρπὸν ἔδοντες, ἄλλοτε δὲ φθινύθουσιν ἀκήριοι.* Il. VI. 46 Glaucus Diomedi: *οἵηπερ φύλλων γενεὴ, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν. φύλλα τὰ μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δέ θ' ὕλη τηλεθόωσα φύει· ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη· ὣς ἀνδρῶν γενεὴ ἡμὲν φύει, ἠδ' ἀπολήγει.* Il. XVII. 443 Jupiter ipse haec: *ἆ δειλώ, τί σφῶϊ*

δόμεν Πηλῆϊ ἄνακτι θνητῷ, ὑμεῖς δ᾽ ἐστὸν ἀγήρω τ᾽, ἀθανάτω τε! ἦ ἵνα δυστήνοισι μετ᾽ ἀνδράσιν ἄλγε᾽ ἔχητον; οὐ μὲν γάρ τί πού ἐστιν ὀϊζυρώτερον ἀνδρὸς πάντων, ὅσσα τε γαῖαν ἔπι πνείει τε καὶ ἕρπει. Od. XVIII. 130 Ulixes Amphinomo: *οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο, πάντων, ὅσσα τε γαῖαν ἔπι πνείει τε καὶ ἕρπει, οὐ μὲν γάρ ποτέ φησι κακὸν πείσεσθαι ὀπίσσω, ὄφρ᾽ ἀρετὴν παρέχωσι θεοὶ καὶ γούνατ᾽ ὀρώρῃ· ἀλλ᾽ ὅτε δὴ καὶ λυγρὰ θεοὶ μάκαρες τελέσωσιν, καὶ τὰ φέρει ἀεκαζόμενος τετληότι θυμῷ. τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, οἷον ἐπ᾽ ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.*

Sed ut inferiores diis mortales esse dicuntur, sic hi eo pari inter se conditione sunt, quod ex utroque summi moderatoris dolio suam quisque partem acceperunt, ut nunc secunda, nunc adversa fortuna uterentur. Hinc factum est, ut ei, qui insigni aliqua calamitate affectus aequitatis jure privatus esse sibi videretur, non parvo esset solatio, malorum socios habuisse, quippe qua societate jus illud sibi esse restitutum opinaretur. Od. I. 354 Telemachus his verbis Penelopen consolatur: *οὐ γὰρ Ὀδυσσεὺς οἶος ἀπώλεσε νόστιμον ἦμαρ ἐν Τροίῃ, πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι φῶτες ὄλοντο*, et Od. IV. 199 Pisistratus Menalaum: *καὶ γὰρ ἐμὸς τέθνηκεν ἀδελφεός, οὔτι κάκιστος Ἀργείων.* Sed quo quis mortalium majore rerum laetarum copia vitam ornare potuit, eo propius ad deos accessit, ita ut ab ipsis iis ornatus amatusque vocaretur. Sic reges omnium mortalium principes *διοτρεφεῖς* cognomen traxerunt. His vel minus, quam ceteris hominibus timendum fuit, ne gravi aliquo casu premerentur. Quapropter Philoetii, Ulixem ubi graviter afflictum vidit, haec verba sunt Od. XX. 194: *δύσμορος! ἦτε ἔοικε δέμας βασιλῆϊ ἄνακτι. ἀλλὰ θεοὶ δυόωσι πολυπλάγκτους ἀνθρώπους, ὁππότε καὶ βασιλεῦσιν ἐπικλώσονται ὀϊζύν.* Ea etiam, quae non sint animantia, distingui nominibus, quae a diis repetita sint, nemo nescit. Quodsi quis affirmare velit, homines Homericos in eo summam perfectionem ponere, ut omnia deorum fiant similia, non prorsus inepte faciat. Sed in universum de natura humana haec esse satis dicta videntur.

C. XVI.

Ad mores igitur formandos requiruntur agendi et lex, cui obsequendum sit, et libera voluntas. Summam autem legem quandam, quam agendo sequerentur, ex quaque singulae singularum actionum normae et regulae mente ac judicio repeterentur, minime isti noverant. Sed ut dii in moderandis rebus humanis aequitati studuerunt, sic homines acceptam a majoribus consuetudinem pro lege habuisse videntur. Nimirum singuli homines, suae quisque menti quodammodo diffisi, ut ingeniorum nondum satis excultorum natura fert, quin quadam inertia ad utendam mentem tardiores, non totius solum aetatis suae, sed aetatum omnium antecedentium consilio ac viribus pro suis, ut ita dicam, utuntur. Quae utraque res in consuetudine inest, quum nostris quidem temporibus ingenii cultu magis provecti rectum non habeant facere, quod aequalium vel majorum consuetudine constituatur, sed quod cum pietatis christianae lege praescribat ratio. Suum sibi quisque conscii sunt non arbitrium solum habere, sed agendi facultatem, pro facultatibus officium indeque dignitatem. Iidem parum curant, utrum facinora cum communi omnium consuetudine congruant, nec ne, dummodo ea secundum pietatem rationemque esse persuasum sibi habeant. Consuetudinem certe non colunt ipsam per

se, sed, quod in ea pietati ac rationi conveniat, quoniam certiorem habent legem, cujus auxilio praesidioque nunquam carent, quamque non humana mente repertam, sed divinitus esse datam sciunt. Parum profecto nunc nos deceret, quum maxime varii sint cultuque diversissimi ingeniorum modi, varii etiam animorum, institutionis et doctrinae varietate facti, omnes tamen eodem facinorum modo ac ratione esse contentos, pro ratione et pietate sequi consuetudinem, pro Dei voce hominum famam. Imo nunc valet illud: quo quis sit plures et majores animi facultates nactus, eo plura et praestantiora eum facinora patrare et optimum quemque, relicto vulgi trito itinere, suam maxime viam sequi debere.

Sed ista aetate consuetudinem religiose colebant: ea quae commendabantur, nemo amplius suae cogitationi subjicere videbatur, quippe majoribus totius nationis viribus excogitata. Quo enim minorem rerum divinarum scientiam subtilioremque divini numinis intelligentiam nacti erant, eo magis ea, quae semel comparaverant, cunctorum erant propria, ut non tam suam quisque, quam communem omnium sententiam in agendo tanquam legem sequi viderentur. Hinc autem sponte consequitur, gloria famaque in rebus agendis eos potissimum ductos fuisse eamque, si non pro conscientia, certe juxta conscientiam apud eos valuisse. Quare non omnino defuit recte bonique conscientia, quae est inter beneficia, omni aetati divinitus data, sed quia pro angusta deorum cognitione angusta etiam conscientia fuit, ita, ut non in omnibus actionibus vitaeque casibus consulta responderet, aliud ultro oblatum est, quo illa quodammodo suppleretur. Ita factum, ut hoc quoque loco juxta honestiores agendi impulsus, a praestantiore illa deorum natura repetitos, minus honestos apud Homerum reperiamus, quorum principes fama et gloria habentur. Atque ea quidem partim, quae in bonorum tantum hominum laude et approbatione innititur — ut Od. XIX. 313 Penelope Eurymacho: *οὔπως ἔστιν εὐκλεῖας κατὰ δῆμον ἔμμεναι, οἳ δὴ οἶκον ἀτιμάζοντες ἔδουσιν ἀνδρὸς ἀριστῆος,* Od. XIV.. 237 Ulixes: *δὴ τότ᾽ ἔμ᾽ ἤνωγον καὶ ἀγάκλυτον Ἰδομενῆα νήεσσ᾽ ἡγήσασθαι ἐς Ἴλιον. οὐδέ τι μῆχος ἦεν ἀνήνασθαι, χαλεπὴ δ᾽ ἔχε δήμου φῆμις,* Od. XVI. 380 Antinous de insidiis Telemacho paratis inter procos: *οἱ δ᾽ οὐκ αἰνήσουσιν ἀκούοντες κακὰ ἔργα,* cf. praeterea Od. XIX. 524. II. 101. VI. 29. II. 132. VI. 275. XXIV. 198. 200 — partim ea, quae ab externo quodam vitae splendore angustoque rerum judicio proficiscitur. Quod enim supra dictum est, in diis contemplandis ab animo corpus non ubique segregavisse homines Homericos, idem in moribus judicandis accidit, ut externam rerum speciem pro veritate saepius acciperent. Sed gloriae divinam fere auctoritatem tribuerunt, eaque quum ab hominum rumoribus magnam partem penderet, hos quoque maxime aestimaverunt. Od. XVII. 417 Ulixes Antinoo: *τῷ σε χρὴ δόμεναι καὶ λώϊον, ἤέπερ ἄλλοι, σίτου· ἐγὼ δέ σέ κε κλείω κατ᾽ ἀπείρονα γαῖαν.* Il. VI. 442. Od. VIII. 102 Alcinous Ulixi: *νῦν δ᾽ ἐξέλθωμεν καὶ ἀέθλων πειρηθῶμεν πάντων· ὥς χ᾽ ὁ ξεῖνος ἐνίσπῃ οἷσι φίλοισιν οἴκαδε νοστήσας, ὅσσον περιγίγνομεθ᾽ ἄλλων πύξ τε παλαισμοσύνῃ τε καὶ ἅλμασιν ἠδὲ πόδεσσιν;* praeterea Od. VI. 29. Il. XVII. 92. Od. XXI. 324. 329. Il. IX. 370. Od. VIII. 497. Il. VIII. 149. Od. I. 236. V. 311. Od. XXIV. 31. IV. 720. 819. Od. XI. 482 Ulixes Achilli: *σεῖο δ᾽, Ἀχιλλεῦ, οὔτις ἀνὴρ προπάροιθε μακάρτατος, οὔτ᾽ ἄρ᾽ ὀπίσσω. πρὶν μὲν γάρ σε ζωὸν ἐτίομεν, ἶσα θεοῖσιν, Ἀργεῖοι, νῦν αὖτε μέγα κρατέεις νεκύεσσιν, ἐνθάδε ἐών.* Od. III. 204. Il. XI. 784: *Πηλεὺς μὲν ᾧ παιδὶ γέρων ἐπέτελλ᾽ Ἀχιλῆϊ, αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων.* Gloria famaque solae fuere, quibus homines, natura sua mortales, aliquam tamen immortali-

tatem parare sibi possent Od. XXIV. 93: *ὡς σὺ μὲν οὐδὲ θανὼν ὄνομ᾽ ὤλεσας, ἀλλά τοι αἰεὶ πάντας ἐπ᾽ ἀνθρώπους κλέος ἔσσεται ἐσθλὸν, Ἀχιλλεῦ.* Od. XIX. 328: *ἄνθρωποι δὲ μινυνθάδιοι τελέθουσιν. ὃς μὲν ἀπηνὴς αὐτὸς ἔῃ, καὶ ἀπηνέα εἰδῇ, τῷ δὲ καταρῶνται πάντες βροτοὶ ἄλγε᾽ ὀπίσσω ζωῷ· ἀτὰρ τεθνεῶτί γ᾽ ἐφεψιόωνται ἅπαντες· ὃς δ᾽ ἂν ἀμύμων αὐτὸς ἔῃ καὶ ἀμύμονα εἰδῇ, τοῦ μέν τε κλέος εὐρὺ διὰ ξεῖνοι φορέουσιν πάντας ἐπ᾽ ἀνθρώπους· πολλοί τέ μιν ἐσθλὸν ἔειπον.* Od. VIII. 147 Laodamas Ulixi: *οὐ μὲν γὰρ μεῖζον κλέος ἀνέρος, ὄφρα κεν ᾖσιν, ἢ ὅ τι ποσσίν τε ῥέξει καὶ χερσὶν ἑῇσιν.*

C. XVII.

Gloria autem et corporis (Od. VIII. 147) et mentis viribus maxime comparabatur. His enim effectum est, ut cognoscerent, quid esset aptum ad consuetudinis legem, quid non, illis, ut rumoribus celebrarentur. Mentem autem hoc loco nominamus eam animi facultatem, qua quis intelligit, quid in rebus sit utile, quid non, et id quidem, quod fere consentaneum est, utile vel inutile ad aliquam corporis voluptatem. Altiorem aut subtiliorem mentem haud noverant. Quum igitur non ea mens esset, quae ex rebus sub sensus cadentibus ad eas cogitando transiret, quae sensibus non subjiciuntur, sed mera quaedam calliditas, et quum omne judicium aut perceptione rerum corporearum ipsa, aut rebus ante factis fere niteretur, eum necesse erat validissimam mentem habere, qui diutissime vixerat. Itaque apud Homerum adolescentes plerumque calliditate ista carent — Od. X. 552: *Ἐλπήνωρ δέ τις ἔσκε νεώτατος, οὐδέ τι λίην ἄλκιμος ἐν πολέμῳ, οὔτε φρεσὶν ᾗσιν ἀρηρώς;* cf. Od. IV. 167 — excellunt senes — Il. XIII. 354: *ἦ μὰν ἀμφοτέροισιν* (Jovi et Neptuno) *ὁμὸν γένος ἠδ᾽ ἴα πάτρη, ἀλλὰ Ζεὺς πρότερος γεγόνει καὶ πλείονα ᾔδη.* Il. XIV. 111 Diomedes aliquid consilii propositurus: *καὶ μήτι κότῳ ἀγάσησθε ἕκαστος, οὕνεκα δὴ γενεῆφι νεώτατός εἰμι μεθ᾽ ὑμῖν* et si qua in juvenibus est, cum admiratione tanquam inexspectata res laudatur Od. VII. 292 de Nausicaa Ulixes: *ἡ δ᾽ οὔτι νοήματος ἤμβροτεν ἐσθλοῦ, ὡς οὐκ ἂν ἔλποιο νεώτερον ἀντιάσαντα ἐρξέμεν αἰεὶ γάρ τε νεώτεροι ἀφραδέουσιν,* Il. IX. 58 Nestor Diomedi adolescenti: *ἦ μὴν νέος ἐσσὶ, ἐμὸς δέ κε καὶ παῖς εἴης ὁπλότατος γενεῆφιν· ἀτὰρ πεπνυμένα βάζεις Ἀργείων βασιλῆας, ἐπεὶ κατὰ μοῖραν ἔειπες.* Eadem autem calliditas ista laudibus effertur, sive ex verbis effulget, sive in factis animadvertitur. Quicunque callide loquitur, eum bonum esse censent — Od. XI. 367 Alcinous Ulixi: *ὦ Ὀδυσεῦ, τὸ μὲν οὔτι σ᾽ εἴσκομεν εἰσορόωντες, ἠπεροπῆά τ᾽ ἔμεν καὶ ἐπίκλοπον — σοὶ δ᾽ ἔπι μὲν μορφὴ ἐπέων, ἔνι δὲ φρένες ἐσθλαί· μῦθον δ᾽, ὡς ὅτ᾽ ἀοιδὸς, ἐπισταμένως κατέλεξας* cet. cf. Od. VI. 187 — ex minutissimis nonnunquam rebus conjecturam facientes Od. VIII. 388 Ulixes, ubi Phaeacum artes miratus est, Alcinous haec: *κέκλυτε Φαιήκων ἡγήτορες ἠδὲ μέδοντες· ὁ ξεῖνος μάλα μοι δοκέει πεπνυμένος εἶναι;* cf. Od. XVIII. 124. Propter istam quidem virtutem senes a juvenibus maxime coluntur et diliguntur Il. I. 259 Nestor Achilli et Agamemnoni: *ἀλλὰ πίθεσθ᾽· ἄμφω δὲ νεωτέρω ἐστὸν ἐμεῖο.* Il. IX. 160 Agamemno a legatis Achilli haec inter alia nunciari vult: *καί μοι ὑποστήτω, ὅσσον βασιλεύτερός εἰμι, ἠδ᾽ ὅσσον γενεῇ προγενέστερος εὔχομαι εἶναι.* Od. XXIII. 24. Quin etiam Telemachus coram Nestore sene statim garrire veretur Od. IV. 158. Adeo senectutem praestare juventuti censent, ut Od. III. 375 indicetur, mirum esse, quod Minerva Telemachum, quamquam adolescens sit, forma aquilae induta comitetur. Juvenes etiam ad maleficia procliviores sunt; Od. XIV. 159 Eumaeus Ulixi:

ἦ γὰρ δμώων δίκη ἐστὶν, αἰεὶ δειδιότων, ὅτ' ἐπικρατέωσιν ἄνακτες οἱ νέοι, Il. III. 108 Menelaus foedus cum Trojanis initurus: *ἄξετε δὲ Πριάμοιο βίην, ὄφρ' ὅρκια τάμνῃ αὐτὸς, ἐπεὶ οἱ παῖδες ὑπερφίαλοι καὶ ἄπιστοι· μήτις ὑπερβασίῃ Διὸς ὅρκια δηλήσηται. αἰεὶ δ' ὁπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται;* cf. Il. XXIII. 589.

Quare quum in recta mente virtus potissimum nitatur, mala facinora e perversa mente saepissime repetuntur — Od. XI. 272 de Epicaste Oedipodis matre: *ἣ μέγα ἔργον ἔρεξεν ἀϊδρείῃσι νόοιο γημαμένη ᾧ υἱεῖ;* cf. Od. XV. 421. XXI. 102. 295. XXIII. 218. Il. VI. 352 Helena de Alexandro: *τούτῳ δ' οὔτ' ἂρ νῦν φρένες ἔμπεδοι, οὔτ' ἄρ ὀπίσσω ἔσσονται. τῷ καί μιν ἐπαυρήσεσθαι ὀΐω,* Il. I. 343 — bona ex recta mente Il. IX. 341 Achilles Agamemnoni: *ἐπεὶ, ὅστις ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ ἐχέφρων, τὴν αὐτοῦ (ἄλοχον) φιλέει καὶ κήδεται,* Il. XIV. 139. VI. 162. Od. XI. 445. Calliditati denique et prudentiae plurimum tribuitur: ex his magnum fructum homines percipiunt — Il. XIII. 732 Polydamas Hectori: *ἄλλῳ δ' ἐν στήθεσσι τιθεῖ νόον εὐρυόπα Ζεὺς ἐσθλὸν, τοῦ δέ τε πολλοὶ ἐπαυρίσκοντ' ἄνθρωποι· καί τε πολεῖς ἐσάωσε, μάλιστα δέ κ' αὐτὸς ἀνέγνω,* Il. XXIII. 315: *μήτι δ' τοι δρυτόμος μέγ' ἀμείνων, ἠὲ βίηφιν· μήτι δ' αὖτε κυβερνήτης ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ νῆα θοὴν ἰθύνει, ἐρεχθομένην ἀνέμοισιν· μήτι δ' ἡνίοχος περιγίγνεται ἡνιόχοιο* — nec minus damnum faciunt stultitia et temeritate. Cujus insolentia maxime causa est. Il. XVII. 236. XII. 113. Quod autem loco illo corporis vires posthabentur prudentiae, inde non licebit facere conjecturam, omnino corporis naturam ab animo secretam esse. Ista enim mens, quam lubuit calliditatem nominare, non totam animi naturam poterit complecti, sed exiguam particulam.

C. XVIII.

Jam de libera voluntate dicere tempus est, ea scilicet, quae cum deorum natura, quam esse supra vidimus, cogitari possit. Innumeris igitur locis intelligitur, nihil fere in humanis rebus fuisse, quod dii non moderarentur. Adeo assueverunt homines illi maximam quamque rem ad deos maxime referre auctores, ut non secundae modo adversaeque res, sed virtus ipsa vitiaque a diis proficisci nullumque virtutis meritum hominibus relinqui videretur. Ubi enim inexspectata re aliquid sive impediebatur, sive juvabatur, aut ubi cupiditatibus inflammatis verum intelligi non poterat, ubi quid denique opinione vulgari ad certam dei provinciam pertinebat, deos nominare auctores parati erant. Quare istiusmodi loci ex Iliade fere omnes allati sunt, quippe inter armorum strepitum verae rerum causae non sane facile circumspiciuntur, nec circumspectae intelliguntur. At in omnibus rebus aliis, modo contra consuetudinis legem non pugnarent, eximiam libertatem sibi sumebant, nonnunquam licentiam. Videlicet ut diis ingentem licentiam tribuere, sic temere nonnunquam demtam arrogare sibi non veriti sunt. Hanc talem autem fuisse agendi libertatem, permultis locis confirmari poterit. Et de immodica deorum quidem licentia hi loci prae ceteris digni sunt, qui laudentur: Od. XVI. 447: *θεόθεν οὐκ ἔστ' ἀλέασθαι,* cf. cum Il. VIII. 143. Od. III. 266 dicitur initio Clytaemnestra impio in uxorem facinori restitisse *φρεσὶ γὰρ κέχρητ' ἀγαθαῖσι,* at v. 269: *ἀλλ' ὅτε δή μιν μοῖρα θεῶν ἐπέδησε δαμῆναι,* ab Aegistho abducta esse volens a volente. Od. XXIII. 11 Penelope Eurycliae: *μάργην σε θεοὶ θέσαν· οἵτε δύνανται ἄφρονα ποιῆσαι καὶ*

ἐπίφρονά περ μάλ' ἐόντα καί τε χαλιφρονέοντα σαοφροσύνης ἐπέβησαν. οἵ σέ περ ἔβλαψαν. πρὶν δὲ φρένας αἰσίμη ἦσθα. Il. IX. 460 Phoenix de se Achilli: *ἀλλά τις ἀθανάτων παῦσεν χόλον, ὅς ῥ' ἐνὶ θυμῷ δήμου θῆκε φάτιν καὶ ὀνείδεα πόλλ' ἀνθρώπων, ὡς μὴ πατροφόνος μετ' Ἀχαιοῖσιν καλεοίμην.* Il. XIX. 86 Agamemno de injuria, qua Achillem affecerat: *ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μοῖρα καὶ ἠεροφοῖτις Ἐριννύς.* Od. XX. 345. XXI. 102. Il. IX. 609. X. 46. XI. 163: *Ἕκτορα δ' ἐκ βελέων ὕπαγε Ζεύς.* Il. XII. 164. XIII. 1. 783. XV. 464. 490. 694. XVI. 700. XVII. 177. XIX. 270 Achilles: *Ζεῦ πάτερ, ἦ μεγάλας ἄτας ἄνδρεσσι δίδοισθα.* Ad hominum autem licentiam quod attinet, primum eorum genus locorum est, quibus secundum rectius de deorum natura judicium planis disertisque verbis dictum est, homines ipsos et suarum rerum esse auctores et aliarum' nonnunquam. Od. I. 32 Jovis ipsius haec verba sunt: *οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται! ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπέρμορον ἄλγε' ἔχουσιν.* Od. XXIV. 455 Halitherses in Ithacensium concilio: *ὑμετέρῃ κακότητι, φίλοι, τάδε ἔργα γένοντο* (caedes procorum ab Ulixe parata) Il. XXII. 54 Eurymachus de caeso Antinoo Ulixi ultori: *νῦν δ' ὁ μὲν ἐν μοίρῃ πέφαται.* Il. XIII. 433 de Hippodamia inter aequales insigni: *πᾶσαν γὰρ ὁμηλικίην ἐκέκαστο· τοὔνεκα καί μιν γῆμεν ἀνὴρ ὤριστος ἐνὶ Τροίῃ εὐρείῃ.* Il. IV. 406: *ἡμεῖς καὶ Θήβης ἕδος εἵλομεν ἑπταπύλοιο — πειθόμενοι τεράεσσι θεῶν καὶ Ζηνὸς ἀρωγῇ· κεῖνοι δὲ σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο.* Praeterea cf. Od. IX. 477. X. 27. 129. Od. XVIII. 130. Il. XXIV. 53. Od. XII. 211. Od. XIX. 109. Precibus enim, votis, sacrificiis, quamvis plurimum tribuatur ad flectendam deorum iram, tamen ubi justas primum iras conceperunt, ista nihil valent. Od. III. 147: *οὐ γάρ τ' αἶψα θεῶν τρέπεται νόος αἰὲν ἐόντων.* Od. XII. 215 aperte praecipitur, Jovem non juvare hominem, nisi suum fecerit sibi. Ulixes comitibus Cyclopem effugituris: *τύπτετε κληΐδεσσιν ἐφήμενοι, αἴ κέ ποθι Ζεὺς δώῃ τόνδε γ' ὄλεθρον ὑπεκφυγέειν καὶ ἀλύξαι* Il. XII. 275. Eandem sententiam exhibet Il. XVII. 331, ubi Apollinis verba haec sunt: *ἡμῖν δὲ Ζεὺς μὲν πολὺ βούλεται ἢ Δαναοῖσιν νίκην· ἀλλ' αὐτοὶ τρεῖτ' ἄσπετον, οὐδὲ μάχεσθε.* Il. XXIV. 464 Hermes veretur auxilio nimis praesenti juvare homines mortales, ne quid aegre feratur. Polydamas, quum augurium Trojanis male interpretatus pugnam dissuasisset, Hector, libertatis humanae veraeque pietatis eximius vindex, haec Il. XII. 241: *ἡμεῖς δὲ μεγάλοιο Διὸς πειθώμεθα βουλῇ, ὃς πᾶσι θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισιν ἀνάσσει. εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης.* Itaque honestiorem etiam apud Homerum libertatem habemus fere hanc, deorum fiduciam esse hominibus conjungendam cum strenuis laboribus. Alterum deinde locorum genus est, quibus numina deorum dicuntur impedimenta objecisse, quae hominum arte, consilio, industria sint remota: ut dii Od. I. 198 Ulixi reditum praecludi per hostes volunt; attamen is v. 205: *φράσσεται, ὥς κε νέηται, ἐπεὶ πολυμήχανός ἐστιν.* Agamemno Il. XIV. 65 haec: quoniam omnes nostri conatus nequidquam fuerunt, intelligendum est, Jovem velle, ut hoc loco intereamus; attamen v. 78 fugae consilium proponit. Tertium eorum, ubi incertum relinquitur, utrum deus, an animi voluntas ad agendum homines impulerit. Il. IX. 703 Diomedes Agamemnoni de Achille irato: *ἀλλ' ἤτοι κεῖνον μὲν ἐάσομεν, ἤ κεν ἴῃσιν, ἤ κε μένῃ· τότε δ' αὖτε μαχήσεται, ὁππότε κέν μιν θυμὸς ἐνὶ στήθεσσιν ἀνώγῃ καὶ θεὸς ὄρσῃ;* cf. Od. III. 27. Od. IV. 712 Meno: *οὐκ οἶδ', εἴ τίς μιν θεὸς ὦρορε* (de Telemacho profecto Penelopae) *ἦε καὶ αὐτοῦ θυμὸς ἐφωρμήθη ἴμεν ἐς Πύλον* cet. Sequuntur denique loci, quibus ad deos quidem alicujus rei causa refertur, sed ita, ut

addatur, per quem hominum laborem consiliumve confecta aut conficienda sit, vel per quid in rerum natura situm, nec non ii loci, ubi pro re aliqua non diis solum gratiae aguntur, sed ei etiam homini, per quem sit ad finem perducta. Ut Nestor Il. II. 267 Agamemnoni haec: si, Agamemno, in singulas stirpes viros dictribueris, mox cognosces, utrum dei sit voluntas, ut urbem non expugnemus, an factum imperitia aut ignavia militum. Il. IX. 418 Achilles: *ἐπεὶ οὐκέτι δήετε τέκμωρ Ἰλίου αἰπεινῆς· μάλα γάρ ἕθεν εὐρυόπα Ζεὺς χεῖρα ἑὴν ὑπερέσχε, τεθαρσήκασι δὲ λαοί.* Il. XI. 761 Pylii, ubi de hostibus victoriam reportaverunt, *πάντες εὐχετόωντο θεῶν Διΐ, Νέστορί τ' ἀνδρῶν.* Il. XVI. 849 Patroclus Hectori de caeso hoste glorianti: *ἀλλά με Μοῖρ' ὀλοὴ καὶ Λητοῦς ἔκτανεν υἱός, ἀνδρῶν δ' Εὔφορβος· σὺ δέ με τρίτος ἐξεναρίζεις.* Cf. praeterea Od. XVII. 320. XXIII. 140. Il. XVI. 103. 816. Od. XI. 61. 332. XXII. 346. 413. Il. XII. 256. XV. 721.

C. XIX.

Ex iis igitur, quae adhuc disputata sunt, intelligitur, primum suam legem moralem quandam habuisse homines Homericos, qua, quid bonum esset, quid secus, judicarent, deinde suum arbitrium, quo possent facere, quod vellent. Restat, ut monstretur, qua omnino re impulsi egerint. Quum autem in rebus omnibus naturam ducem sequerentur, vel in iis, quae, sensibus non subjectae, rationem aliam nobis equidem videntur requirere, quumque nihil pluris quam corporis voluptatem aestimarent, eam vero propter corporis mortalitatem post hanc vitam exspectarent nullam, facilis est conjectura, utilitatis propriae studio non parum eos tribuisse. Quodcunque enim sibimet fieri ab aliis voluerunt, id praestare aliis parati erant: par pari referre, religio fuit. Itaque illa aequitatis lex, quam dii in regendis hominibus secuti sunt, inter homines etiam valuisse videtur, ita, ut tum demum satisfecisse sibi viderentur, si tantum aliis facerent, quantum ab aliis factum ipsis esset. Talis vero religio non inter homines solum sed homines inter deosque etiam servata est. Il. XVII. 567: *γήθησεν δὲ θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη, ὅττι ῥά οἱ πάμπρωτα θεῶν ἠρήσατο πάντων* (Menelaus)· *ἐν δὲ βίην ὤμοισι* etc. *ἔθηκεν.* Dii quoque pro sua dignitate sua sibi sacrificia atque honores a mortalibus postulabant, quae, si non praestita erant, iram eorum atque inimicitias movebant. Il. IX. 533. Od. IV. 351. Il. XII. 6. XXIII. 546. Il. IV. 48. VIII. 203. XXII. 170. XXIV. 34. 68. Od. I. 60. 66. Eadem sola erant, quibus irati poterant reconciliari Il. IX. 499: *καὶ μὲν τοὺς (θεοὺς) θυέεσσι καὶ εὐχωλῇς ἀγανῇσιν λοιβῇ τε κνίσσῃ τε παρατρωπῶσ' ἄνθρωποι, λισσόμενοι, ὅτε κέν τις ὑπερβήῃ καὶ ἁμάρτῃ.* Sin hominum delicta aut scelera erant majora, quam quibus ignosceretur, non statim sacrificiis deorum irae flectebantur. Homines vicissim sacrificia offerunt, preces mittunt, sed sine ullo poenitentiae sensu, sine ullo morum postea emendandorum consilio, sine ulla animi aegritudine. Potius iste deorum cultus partem consuetudinis est, quae propter vetustatem in mores emendandos parum influit, partim eo sensu et consilio habitus, ut a diis opportunitate oblata muneribus referantur munera. Quid quod mali adeo homines sacra facere ob scelera non verentur. Od. III. 272. VIII. 425. XIX. 273. Quare si malis homines tentantur, ad illa provocant Od. IV. 763. Il. I. 40. 405. VIII. 236. XV. 372. Od. III. 59, aut se oblaturos promittunt, ut eripiantur, aut offerunt erepti, nec semper

ista provocatio cum modestia est. Neque inter homines ipsos ullum est officium, ulla conjunctio, nisi quae efficitur utilitate aliqua, aut utilitatis spe et exspectatione. Cari sunt parentes, cari liberi, cari propinqui omnes et amici, quos inter ea ratio intercedit, ut perpetuo utilitatum officiorumque quasi commercio inter se conjungantur. Quin sanctissimum hospitii jus, laudabili consuetudinis lege constitutum, quamvis documento esse videatur, non semper proprii commodi studio homines Homericos ad agendum impulsos fuisse, iisdem initiis esse profectum, recte judicetur, praesertim quum Menelai verba Od. IV. 33 audiantur dicentis, ideo Ulixem hospitio debere excipi, quod in peregrinationibus suis eandem hospitum benignitatem sit expertus. Nam illa aetate, quum quisque sciret, neutiquam se posse unquam peregrinari sine ejusmodi consuetudinis praesidio, libentissime praestitisse omnes aliis consentaneum est, quod mox ipsi ab aliis peterent. Quis tamen hoc judicio detrahi quidquam veterum illorum virtuti opinetur? Certe ex ipso proprii commodi studio, si cum vera divinitatis cognitione sit conjunctum, facinora egregia emanare scimus, si non, cum inhonestis plurimis honestiora nonnulla, ex Homeri carminibus intelligemus. *σχέσθε φίλοι, καὶ μ' οἶον ἐάσατε πένθεϊ λυγρῷ τείρεσθ', εἰ μήτι πατὴρ ἐμὸς δυσμενέων κάκ' ἔρεξεν Ἀχαιούς,* quae verba procis dicit Telemachus Od. II. 71. Il. IX. 508: *ὃς κέν τ' αἰδέσεται κούρας Διὸς (Λιτάς) — τὸν μέγ' ὤνησαν καί τ' ἔκλυον εὐξαμένοιο.* Od. II. 230 Mentor in Ithacensium concilio, quum nemo Ulixis meminisse videretur: *μήτις ἔτι πρόφρων ἀγαθὸς καὶ ἤπιος ἔστω σκηπτοῦχος βασιλεὺς, μηδὲ φρεσὶν αἴσιμα εἰδὼς, ἀλλ' αἰεὶ χαλεπός τ' εἴη καὶ αἴσυλα ῥέζοι. ὡς οὔτις μέμνηται Ὀδυσσῆος θείοιο λαῶν, οἷσιν ἄνασσε, πατὴρ δ' ὣς ἤπιος ἦεν.* Cf. Od. V. 219. IV. 292. Od. III. 98 Telemachus Nestori: *ἀλλ' εὖ μοι κατάλεξον, ὅπως ἤντησας ὀπωπῆς λίσσομαι, εἴποτέ τοί τι πατὴρ ἐμὸς, ἐσθλὸς Ὀδυσσεὺς, ἢ ἔπος ἠέ τι ἔργον ὑποστὰς ἐξετέλεσσεν.* Od. IV. 693: Penelope Medonti de Ulixe: *κεῖνος δ' οὔποτε πάμπαν ἀτάσθαλον ἄνδρα ἐώργει· ἀλλ' ὁ μὲν ὑμέτερος θυμὸς καὶ ἀεικέα ἔργα φαίνεται, οὐδέ τίς ἐστι χάρις μετόπισθ' εὐεργέων.* Od. VIII 209 Ulixes haec: *ἄφρων δὴ κεῖνος — ὅστις ξεινοδόκῳ ἔριδα προφέρηται ἀέθλων, δήμῳ ἐν ἀλλοδαπῷ· ἕο δ' αὐτοῦ πάντα κολούει.* Od. XVI. 424. 441. Il. XVII. 670.

Verum, sicut secundum aequitatis legem erat, ut beneficia redderentur Od. XXII. 373, sic maleficiis maleficia compensare fere religio erat, ut ultio pro lege haberetur, quae nunquam deberet migrari. Menelaus verbi causa, ubi Adrasto parciturus est Il. VI. 56, haec ab Agamemnone audiuntur: „scilicet Trojani valde bene tibi fecerunt.“ Tum ille Adrastum crudelissime necat, Agamemno autem *αἴσιμα παρειπεῖν* i. e. suasisse dicitur, quod ferat consuetudo. Antinoi occisi pater in concione Od. XXIV. 432 cf. v. 326. Od. XXII. 62 dictitat, Ithacenses, qui sint laesi procorum clade, magna in omnem posteritatem ignominia aspersum iri, si ultionem praetermittant. Idem mori, quam ultionem praetermittere mavult. Lycao ideo sibi Il. XXI. 95 vitam esse condonaturum Achillem sperat, quod *ὁμογάστριος* Hectoris non sit, Patrocli iuterfectoris. Dii ipsi ultionem maleficiorum exoptant Od. I. 266 et 294, ubi Minerva Telemacho: *φράζεσθαι δὴ ἔπειτα κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμὸν, ὅππως κε μνηστῆρας ἐνὶ μεγάροισι τεοῖσι κτείνῃς, ἠὲ δόλῳ ἢ ἀμφαδόν;* cf. Od. III. 195. 204. Aut si quem per nefas necatum caede ulcisci necessarii non poterant, *ποινὴν* certe ab interfectore expetebant Il. IX. 632. Achilles ipse, quum Priami precibus filii cadaver concessisset eoque dimidiam tantum quasi ultionis partem exegisset, non preces indulgentiae causam fuisse prodit,

sed redemtionis pretium, cujus dimidiam partem illi se daturum esse pro ultione pollicetur Il. XXIV. 592. Hinc intelligimus, in societate humana fuisse indifferentes omnium atque lentos in omnes animos, dum aliqua re momentum afferretur, quo in alterutram partem inclinarentur. Ubi pietate, cognatione, affinitate praeponderat caritas, propensi animi sunt ad beneficia et id quidem non impulsu fortuito, sed sanctae cujusdam legis imperio ducti. Od. IV. 649 Antinous interrogat, unde navem Telemachus acceperit, qua sit profectus. Ad haec Noëmo: *αὐτὸς ἑκών οἱ δῶκα* (non vi coactus) *τί κεν ῥέξειε καὶ ἄλλος, ὁππότ' ἀνὴρ τοιοῦτος, ἔχων μελεδήματα θυμῷ, αἰτίζῃ; χαλεπόν κεν ἀνήνασθαι δόσιν εἴη.* Od. VIII. 540. XIV. 53. 389. Od. XVI. 401 gentem regiam interficere ab Amphinomo turpissimum esse dicitur, quia contra pietatem id erat. Ubi bello, injuriis ante factis — Od. XIII. 267 cf. v. 261. Od. XXII. 477, Il. VI. 285 Hector de Alexandro: *εἰ κεῖνόν γε ἴδοιμι κατελθόντ' Ἄϊδος εἴσω, φαίην κε φρέν' ἀτέρπου ὀϊζύος ἐκλελαθέσθαι,* — vel privatim, vel publice, praeponderat odium, maleficia non solum licita sunt, sed consuetudine et lege imperata. Itaque in bellis pugnisque potissimum inaudita agi crudelitate acerbissimisque dicteriis videmus Il. XXII. 346. 375. XXIII. 21. XXIV. 212. Nec ab eo solum, qui ipse fecit injuriam, sed a posteris etiam ejus gravissimae poenae expetuntur. Il. XI. 142 has Agamemno expetit ab ambobus Antimachi filiis, quod pater eorum aliquando in Trojanorum concione suasisset, ut Menelaus interficeretur. Pristinorum vero beneficiorum recordatio, quum exstitit, in ipso bello haec plus valet, quam praesentes discordiae Il. VI. 232. Aliud caritatis vinculum jungebatur, quum quis, aliqua de causa exsul, alterius praesidium rogaverat. Ita commissi facinoris non habita ratione supplices benigne excipiebantur, dummodo eum non laesissent, cujus auxilium imploraverant. Od. XV. 280. XIV. 381.

C. XX.

Jam videamus, quae praeclara caritatis exempla apud Homerum reperiantur eorum, inter quos aliqua necessitudo intercedebat. Ac primum quidem singulari patriae amore homines illi excellunt, qua nihil dulcius, nihil optabilius, nihil summa aestimatione dignius habuisse videntur. Od. IX. 27 Ulixes Phaeacibus: *οὔτοι ἔγωγε ἧς γαίης δύναμαι γλυκερώτερον ἄλλο ἰδέσθαι.* Idem v. 34: *ὡς οὐδὲν γλύκιον ἧς πατρίδος οὐδὲ τοκήων γίγνεται, εἴπερ καί τις ἀπόπροθι πίονα οἶκον γαίῃ ἐν ἀλλοδαπῇ ναίει ἀπάνευθε τοκήων;* cf. Od. XV. 343. VII. 242. IX. 102. Deinde carissimi erant parentibus liberi — Eumaeus Od. XVI. 143 Telemacho de Laërte avo nepotem desiderante: *αὐτὰρ νῦν, ἐξ οὗ σύγε ᾤχεο νηῒ Πύλονδε, οὔπω μίν φασιν φαγέμεν καὶ πιέμεν αὔτως, οὐδ' ἐπὶ ἔργα ἰδεῖν ἀλλὰ στοναχῇ τε γόῳ τε ἧσται ὀδυρόμενος, φθινύθει δ' ἀμφ' ὀστεόφι χρώς.* Od. IV. 703. 789. XI. 201. XVI. 192. XVII. 38 de Penelope: *ἀμφὶ δὲ παιδὶ φίλῳ βάλε πήχεε δακρύσασα· κύσσε δέ μιν κεφαλήν τε καὶ ἄμφω φάεα καλά, καί ῥ' ὀλοφυρομένη ἔπεα πτερόεντα προςηύδα* — liberis parentes, — Od. V. 394: *ὡς δ' ὅτ' ἂν ἀσπάσιος βίοτος παίδεσσι φανήῃ πατρὸς, ὃς ἐν νούσῳ κεῖται, κρατέρ' ἄλγεα πάσχων* cet. cf. Od. XX. 339. VII. 70. XI. 210 — amicis amici. — Od. IV. 97 Menelaus demortuis amicis: *ὧν ὄφελον τριτάτην περ ἔχων ἐν δώμασι μοῖραν* (divitiarum omnium et bonorum) *ναίειν, οἱ δ' ἄνδρες σόοι ἔμμεναι, οἳ τότ' ὄλοντο Τροίῃ ἐν εὐρείῃ.* Od. VIII. 585 Alcinous: *ἐπεὶ οὐ μέν τι κασιγνήτοιο χερείων*

γίγνεται, ὅς κεν, ἑταῖρος ἐὼν, πεπνυμένα εἰδῇ; cf. Od. IV. 90. 95. 197. X. 384. Il. XVIII. 129 — conjugibus uxores, uxoribus conjuges. Od. XXI. 55 Penelope, ubi mariti arcum adspexit, *ἑζομένη δὲ κατ'. αὖθι, φίλοις ἐπὶ γούνασι θεῖσα, κλαῖε μάλα λιγέως.* Od. XVIII. 251 Penelope Eurymacho: *ἤτοι ἐμὴν ἀρετὴν, εἶδος τε δέμας τε, ὤλεσαν ἀθάνατοι ὅτε Ἴλιον εἰςανέβαινον Ἀργεῖοι, μετὰ τοῖσι δ' ἐμὸς πόσις ἦεν Ὀδυσσεύς.* Od. VIII. 522. In amicorum autem numero hoc loco censuimus et hospites cum supplicibus. Od. VIII. 546 Alcinous: *ἀντὶ κασιγνήτου ξεῖνός θ' ἱκέτης τε τέτυκται ἀνέρι, ὅστ' ὀλίγον περ ἐπιψαύῃ πραπίδεσσιν;* cf. Od. XVI. 108. XX. 317. Scilicet haec caritas omnis nihil molle habet, nihil effeminatum, nihil, quod hominum simplicium ac nonnihil agrestium naturae non conveniat. Sic non sine acerbitate perstringuntur, quaecunque absona, perversa, turpia sunt, quisquis est, in quo notanda sunt, quamquam inique haec saepe fiunt ab iis, qui ira, studio, metu, aliis animi affectibus concitantur. Od. XXI. 344 Telemachus in Penelopen, alias res agentem, gravius verbis invehitur 350: *ἀλλ' εἰς οἶκον ἰοῦσα τὰ σ' αὐτῆς ἔργα κόμιζε — τόξον δ' ἄνδρεσσι μελήσει πᾶσι, μάλιστα δ' ἐμοί;* cf. Od. XXIII. 103. XX. 131. Amor vero stultus et improbus, quem Horatius dicit, ullo in genere vix reperiatur, quamquam liberi *τηλύγετοι* prae ceteris a parentibus amantur Il. IX. 481. Feminarum autem illa aetate amor, etsi a nostris temporibus alienus est, nec iis luminibus illustratus, quae multa effulgent, ubi subtiliores animi sensus e subtiliore institutione, doctrina, cogitatione oriuntur, omnibus tamen caret vitiis, quae ex iisdem illis causis proficiscuntur. Qui ab Homero homines describuntur, duas res e feminurum consuetudine maxime percipiunt: et voluptatem corporis et utilitatem rei domesticae. Aliam quandam necessitudinem, mentium animorumque conjunctione exortam noverunt nullam, quum viri iis fere rebus delectarentur, quarum partem capere mulieres non possent. Hoc ita esse jam inde concluditur, quod matrimonia non tam vero, quem nos dicimus, amore jungi, quam habito utilitatis respectu pangi solebant — Il. XI. 225. 242 — quodque concubinas habere in nemine admodum offensum est, nec in maritis, nec in iis, qui coelibes erant Il. IX. 132. VIII. 291. XXIV. 130. Neque Ulixes Circes aut Calypsonis commercio abstinet. Attamen quanta concordia, quanta caritas, quanta denique fortuna ex talibus etiam matrimoniis ad hominum vitam redundare possit, si non e similibus nostrae aetatis matrimoniis intelligeremus, ex Homeri carminibus conjicere liceret. De quo sanctissimo inter homines vinculo praestantissima verba leguntur Od. VI. 182: *οὐ μὲν γὰρ τοῦγε κρεῖσσον καὶ ἄρειον, ἢ ὅθ' ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχητον ἀνὴρ ἠδὲ γυνή· πόλλ' ἄλγεα δυσμενέεσσιν, χάρματα δ' εὐμενέτῃσι· μάλιστα δέ τ' ἔκλυον αὐτοί.* Ex ipsa Eriphylae et Clytaemnestrae vituperatione intelligi potest, quanti innocentiam matrimonii fecerint; cf. Od. XI. 326. 425. Huc etiam omnia pertinent, quae de Ulixis et Hectoris matrimonio hic illic leguntur. Cf. praeprimis Il. VI. 407 seqq. Et quamquam concubinarum consuetudo non vitio vertebatur viris, — Il. IX. 134. VIII. 291. XXIV. 130 — non tamen sine laudis atque approbationis significatione dici videtur, Laertem cum Euryclia nunquam concubuisse, uxoris reverentia ductum Od. I. 433, atque nothi filii legitimis posthabebantur, ita ut Telamoni praecipuae laudi verteretur, quod Teucrum benigne habuisset Il. VIII. 284. Od. XIV. 131. 203. Ita hoc etiam loco comprobatur, nulla consuetudinis vitiosae lege tam arcte humanae naturae praestantiam circumscribi, ut non praeter consuetudinem quaedam ejus indicia quasi flores erumpant. Ceterum feminas et nuptas et non nuptas viris semper fuisse

obnoxias, nuptas uxoribus, non nuptas patribus, id exemplis multis confirmatur. Helena enim, quamvis acerbissimis verbis uxorem increpet, facere tamen postremo non potest, quin auctoritati uxoriae obsequatur Il. III. 428. 447. Unica Arete est, quae, si in Alcinoum maritum non dominatur, justo tamen majorem in moderandis rebus domesticis auctoritatem habere videtur Od. VI. 310. Quidquid enim agitur, ad ejus provocatur judicium et intercessionem.

Sed quanto plus licebat viris, tanto minus feminis, quae, sive erant nuptae, sive non erant, castitatem, pudicitiam, decus laedere non debebant Od. VI. 147. 273. 287. VII. 305, et scelera, quamvis et viros dedecorarent, omnium tamen flagitiosissima in feminis esse habebantur Od. XI. 427. 434. Porro ut viri hominum famam plurimi aestimabant, sic feminae, quae mirum quantum hac religione tenebantur Od. VI. 310 de Nausicaa: *ὣς ἔφατ᾽ αἴδετο γὰρ θαλερὸν γάμον ἐξονομῆναι πατρὶ φίλῳ· ὁ δὲ πάντα νόει.* v. 286: *καὶ δ᾽ ἄλλῃ νεμεσῶ, ἥ τις τοιαῦτά γε ῥέζοι, ἥτ᾽ ἀέκητι φίλων πατρὸς καὶ μητρὸς ἐόντων ἄνδρασι μίσγηται, πρίν γ᾽ ἀμφάδιον γάμον ἐλθεῖν;* cf. Od. VI. 66. Ceterum homines toti erant, neque humani quidquam a se alienum esse ducebant. Od. X. 480. Il. VI. 25. XIV. 346. 7. Od. III. 464. IV. 252.

C. XXI.

Inter ea postremo, quae de moribus memoratu digna esse videantur, numeranda possessio. Hanc, ut omnia, a diis repetebant, Od. VIII. 325 *δωτῆρσιν ἐάων,* interque hos a Jove potissimum, mundi totius gubernatore Od. VI. 188, XVIII. 19 et cf. cap. XIII. Erat autem possessio aut hereditate accepta, aut parta. In possessionibus acceptis et ipsae sunt animi dotes, quibuscunque aliquis excellit, ita, ut Il. XVII. 576 juxta animi probitatem divitiae conseantur; cf. Od. XVIII. 127. Itaque claris non solum opulentisque, sed bonis etiam et prudentibus natum esse parentibus, in maximis rebus habetur, maximaeque commendationi cuivis est Il. XIV. 113. XXI. 154. 187. Od. I. 180. IV. 611. Ac vero per tota fere Homeri carmina e naturae consideratione repetita haec est sententia: bono patre bonos liberos gigni, unde is, qui ita verba facit, ut prudentem se esse prodat, claris parentibus natus esse putabatur Od. XVIII. 125. At, qui est patrum in liberos amor, optatur quidem nonnunquam, ut evadant meliores patribus filii Il. VI. 479, sed magnis aliquem laboribus virtutis cujusdam praestantiam ita sibi peperisse, ut esset obscuro loco natus, apud Homerum, quod equidem sciam, inaudita res est. Quae quum ita sint, non mirum est, quod iisdem vocabulis ac nominibus interna hominis praestantia, quibus externa significatur fortuna. Totus enim homo, quantuscunque vel animo ingenioque vel corpore fortunaque erat, a diis quasi factus esse putatur. Hae quidem communiter *ἀρεταὶ* nominantur Od. XVIII. 133. Il. XX. 242. cf. Nitzsch ad Od. III. 57. Unde sequitur, servitute oppressis Jovem hominibus *ἀρετὴν μινύθειν.* Victores enim nihil antiquius habent, quam ut devictis possessiones adimant Od. XVIII. 133. Item fama non magis internae, quam externae hominum res celebrabantur, is autem, qui divitiis excellit, longe pluris aestimatur, quam inops atque egenus Od. XI. 356 Ulixes Alcinoo: *εἴ με καὶ εἰς ἐνιαυτὸν ἀνώγοιτ᾽ αὐτόθι μίμνειν, πομπὴν τ᾽ ὀτρύνοιτε, καὶ ἀγλαὰ δῶρα διδοῖτε, καί κε τὸ βουλοίμην, καί κεν πολὺ κέρδιον εἴη πλειοτέρῃ σὺν χειρὶ φίλην ἐς πατρίδ᾽ ἱκέσθαι. καί κ᾽ αἰδοιότερος καὶ φίλτερος ἀνδράσιν εἴην πᾶσιν, ὅσοι μ᾽ Ἰθάκηνδε ἰδοίατο νοστήσαντα.*

Od. XIV. 200. 205. 506. Parari autem possessio poterat parataque augeri aut deorum amicorumque hominum beneficio, aut bello praedationeque, aut mercatura, aut manuum mercede. Atque in priore genere sunt et alia dona, et quibus vel liberi homines ornantur a liberis, vel servi in officiorum remunerationem a liberis. Ad alterum genus quod attinet, et ipsum jus possessionis inter eos maxime valebat, qui consuetudinis usu vel aliqua necessitudine inter se conjuncti erant. Sed quum quacunque de causa turbata concordia erat, vel ubi nulla necessitudo, tum *οἱ Ἕλληνες* (Thuc. I. 5) *τὸ πάλαι ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν καὶ ἥρπαζον, οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον,* — cf. et Od. XXIII. 357 — praesertim, quum vires et calliditas ad id requirerentur Od. IX. 40. 41. Hinc intelligitur, qui Hermes Od. XIX. 396 Autolyco dedisse dicatur *κλεπτοσύνην καὶ ὅρκον*. His enim utebantur in inimicos vel hostes. Ut Od. XXII. 177 Ulixes non veretur narrare Minervae, qua fraude Orsilochum interfecerit, quippe qui aliquando praeda ipsum privare conatus sit. Contra idem Ulixes Od. XIV. 156: *ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς Ἀΐδαο πύλῃσιν γίγνεται, ὅς — ἀπατήλια βάζει.* Mercatorum negotia contemnebant, — Od. VIII. 159 Euryalus Ulixi: *οὐ γάρ σ᾽ οὐδὲ, ξεῖνε, δαήμονι φωτὶ ἐΐσκω ἄθλων — ἀλλὰ τῷ, ὅστ᾽ ἅμα νηῒ πολυκληῗδι θαμίζων, ἀρχὸς ναυτάων, οἵτε πρηκτῆρες ἔασιν, φόρτου τε μνήμων καὶ ἐπίσκοπος ᾖσιν ὁδαίων, κερδέων θ᾽ ἁρπαλέων* — quippe qui sine viribus uterentur astutia. Phaeaces enim, qui in navigatione toti erant, in mercatoribus non censi fuisse videntur, vel quia minus sordide rem suam egerunt, vel quia mari finitimi ipsa quadam naturae lege ad mercaturam apti esse videbantur. Qui manuum mercede inopiam tolerabant, eorum tristis describitur sors, tristissima vero eorum, qui, omnium rerum egentes, vel *αἰδοῦς* officio male exsolvuntur Od. XVII. 577. 347: *αἰδὼς δ᾽ οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένῳ ἀνδρὶ παρεῖναι;* cf. Od. XVII. 470. Sed vel manibus suis vitam sustentare honestius est, quam mendicum incertis cedibus vagari Od. XVIII. 363. Attamen, quam egegriam, quam honestam, quam fere divinam sortem *ἀοιδοὶ* nacti sunt! Profecto si nihil aliud carminibus Homericis in animos insinuaretur, nisi poëtas fere pares esse regibus, hoc ipsum per se eorum lectionem omni aetati maxime commendaret. Hi enim principes sunt eorum, qui, honesto *δημιουργῶν* nomine ornati, muneris aut officii macula aspersi nulla sunt, sed, ubique terrarum acceptissimi, eadem illa aetate dignitate fruuntur, qua apud nos artifices. Cf. Od. XVII. 383 Eumaeus: *τίς γὰρ — καλεῖ — ἄλλον, ἢ μάντιν, ἢ ἰητῆρα κακῶν, ἢ τέκτονα δουρῶν, ἢ καὶ θέσπιν ἀοιδὸν, ὅ κεν τέρπῃσιν ἀείδων;* Od. XIX. 135. Poëtae enim ad adipiscendam laudem et gloriam quoniam maxime adjuvant, tam egregio deorum dono affecti esse videbantur, ut, ne rerum humanarum aequitas turbaretur, nonnunquam majore aliquo infortunio premerentur Od. VIII. 63.

Sed non possidere solum optabile est, sed et conservare possessionem integramque posteris tradere, nec non gloriam, quae est omnium exoptatissima fortuna, famamque sui et memoriam quammaxime diuturnam facere. Id autem fieri non poterat, nisi et adesset progenies, et, qui essent geniti, patris virtutes atque bona hereditate acciperent. Od. VII. 148 Ulixes hospitibus: *τοῖσιν θεοὶ ὄλβια δοῖεν ζωέμεναι καὶ παισὶν ἐπιτρέψειεν ἕκαστος κτήματ᾽ ἐνὶ μεγάροισι, γέρας τ᾽, ὅ τι δῆμος ἔδωκεν.* Quam ob rem ut tristissimum moribundis esse videbatur, sua bona alienis relinquere sic injuriarum ultorem non relinquere, quum non bona solum

amicitiasque, sed mala etiam odiaque heredes acciperent, ne quid suo eventu careret: post mortem enim nemini satisfactum est.

Quorum denique bona omnia intra orium mortemque continebantur, siquidem in percipiendis voluptatibus summum bonum ponebant, eos vitam maximi aestimavisse, mortem perhorruisse consentaneum est. Od. XI. 488 Achilles Ulixi: *μὴ δή μοι θανατόνγε παραύδα· — βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλῳ, ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ, ᾧ μὴ βίοτος πολὺς εἴη, ἢ πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν*; cf. Od. XII. 341. Quare quaecunque vel longinquius cum vita cohaerent, laeta sunt omnia, — ingrata, terribilia, foeda, quae admonent mortis Od. XI. 93: *οἰκία σμερδαλέα, τάτε στυγέουσι θεοί περ.* Il. XX. 64. Od. XII. 341. XIV. 156. Quare morte praematura deorum inimici nonnunquam poenae loco afficiuntur Il. V. 407. VI. 130, et de morte voluntaria cogitare infelicissimi erat Od. X. 490. 498. Et hi quidem animi sensus secundum naturam sunt; sed in eo cernitur humanitas moribus culta, quod non per se vitam aestimant, sed eam, quae ipsis quidem honesta esse videatur, et quod mortem honestam turpi vitae utique praeferunt. Nec servae in Ulixis domo mera morte afficiuntur, sed poenae acerbitas in eo est, quod inhoneste necantur. Quare ita tantum quam longissimam vitam optabant illo tempore, ut omnibus rebus, quas magni facerent, usi, quieta senectute postremo conficerentur Od. XI. 136. XIII. 59. Emori nondum adulta aetate ac potissimum nondum adepta gloria, qua optime parentum vel educatorum compensari labores arbitrabantur, vel fame, vel casu inhonesto alio, valde luctuosum erat. Il. XXI. 279 Agamemno: *νῦν — με λευγαλέῳ θανάτῳ εἵμαρτο ἁλῶναι, ἐρχθέντ' ἐν μεγάλῳ ποταμῷ, ὡς παῖδα συφορβόν, ὅν ῥα τ' ἔναυλος ἀποέρσῃ χειμῶνι περῶντα* Il. XVII. 301: *οὐδὲ τοκεῦσιν θρέπτρα φίλοις ἀπέδωκεν* Hippothous.

C. XXII.

Recte igitur describere hominum Homericorum vitam et mores si contigerit, in eo potissimum versantur, quod ab animo corpus non est segregatum, sed ut in natura ipsa utrumque fere simul est atque una, quoniam ejus vires quaedam, quae rerum mutationes efficiunt, similes animi humani esse videntur, sic in illis nunquam secernitur. Hinc primum fieri non potuit, quin animi immortalitas tolleretur. Quum enim corpus suis oculis interire viderent, certe non eam retinere speciem, quae est viventibus hominibus, nec animo receptaculum suum assignare poterant. Sine eo autem quodam permansurum esse quidquam, non crediderunt. At tamen talem animi naturam cognoverant, ut post discessum prorsus esse interiturum persuaderi non possent. Itaque immortalitatem inter interitumque ambigui, eam post mortem conditionem hominibus futuram esse opinati sunt, quae, inter utrumque illud media, nec vita nec interitus vere nominari posset Od. XI. 207. 393 *νεκύων ἀμενηνὰ κάρηνα.* Od. X. 521 et *νεκροὶ ἀφραδέες, βροτῶν εἴδωλα καμόντων.* Atqui ne hanc quidem conditionem aliter nacturos esse mortuos, ac si humato corpore vel ejus reliquiis novum corpus quasi condendi materies esset, quae si casu aliquo amissa erat, nec humi recepta, tristissima interitus fortuna visa est grassari Il. XXIII. 71. Od. XI. 52. 476. Tali deinde quodam immortalitatis jure, quod

cum animo corpus sibi vindicaverunt, justitiae divinae notio laesa atque sua sede quasi remota est. Quae quomodo stare cum tanta sortium humanarum diversitate poterit, nisi regiones noveris aliquas, ubi aequa fiant, quae iniqua in hac vita esse videantur. Licet enim ea, quae sub sensus non caderent, parum curarent, veteres illos tantum et scivisse et verbis prodidisse supra vidimus, virtuti deberi praemium, sceleri suam poenam atque ultionem. At nonnullos dii in certas beatorum sedes post discessum transtulerunt, Od. IV. 563. XI. 602, nonnullos gravioribus poenis deorum inimicos cruciari opinati sunt Od. XI. 578. Sed ita ad arbitrium id factum, ut omnino non justitiae cogitatio eluceret ulla. Hinc non majores solum inimicitiae, irae, odia, sed et flagrantissimum ultionis studium, quibus omnibus deorum justitia ab hominibus quasi suppleta est. Ex eadem denique causa, quod animus sine corporis secretione nunquam cogitatur, non tam ea est apud Homerum virtus, quae quasi quadam inter corpus animumque pugna exsistat, ut corpus praestantiori animi naturae non sufficiat, quam voluptaria. Quippe temporis illius homines haud intellexerunt, cur ulla re abstinerent, ad quam naturae impetu ferrentur. Omnino *σαοφροσύνην* quandam, temperantiam, moderationem, abstinentiam noverunt — qui enim fieret, ut homines, aliquo ingenii cultu perpoliti, omnia sibi indulgerent? — sed quae extremis naturae humanae finibus contentae, in singulas actiones totosque hominum mores nihil influerent.

Sed quamvis haec ita sint, quis hominibus illis suam felicitatem abjudicabit? Profecto, ut omni tempore homines bene beateque vivere possent, Dei benignitate provisum est. Illi enim, quum puram animi oblectationem non cognovissent, expertes erant variarum aegritudinum, quae oboriuntur, si qui animo dediti corporis libidinibus lacessitos et semper turbatos se esse sentiunt. Ac nobis quidem in variis vitae casibus futurae beatitudinis spes solatio est, quo illi non indigebant, quum pro sua natura moribusque aut voluptatum praesentia contenti essent, aut omnium virium intentione adversas res excutere conarentur, ex his ullum ad se fructum redundare posse non arbitrati. Nos veram fore vitam speramus veramque voluptatem, ubi ex hac vita discesserimus, illi tantum vixerunt, quantum voluptatem perceperunt. Nos animo submisso Dei laudem parari credimus omniumque erga omnes homines caritate, illi aliis rebus. Ceterum et illi deos et velle et posse beatos facere homines persuasum sibi habuerunt, eosdem probare virtutem, aspernari vitiositatem. Porro et illi suis diis omni in re confisi sunt. Quam ob rem etsi non eandem, atque nos, non minorem tamen felicitatem per hanc vitam assecuti esse videntur. In judicanda enim sola hominum felicitate non refert quaerere, quid sit, unde veniat, modo adsit. Nihil autem minus decet, quam aut cum contemtu despicere veterum illorum religionem, non magis arte, quam natura insignium, aut supra modum tanquam egregia omnium virtutum exempla laudibus eos extollere. Nostra enim juventus, ut ex carminibus Homericis singula morum praecepta non addiscet, sic sincerae pietatis non faciet jacturam.
